

SÖZCÜKTE ANLAM

SÖZCÜK ANLAMI

Anlamı olan en küçük ses birliğine sözcük denir. Sözcükler cümleyi oluşturan unsurlardır. Sözcükler kendi başlarına anlamlı olmakla birlikte cümlede de anlam kazanır ve bu nedenle de değişik anlamlarda kullanılabilir. Şimdi bu anlamları görelim.

GERÇEK VE MECAZ ANLAM

Gerçek anlam, bir sözcüğün temel anlamıdır. Buna sözcüğün ilk akla gelen anlamı da denir.

“İnce” sözcüğünü ele alalım. Gerçekte “kalın karşıtı” olan, nesnelerin eni ile ilgili kullandığımız bu sözcük, **“Üzerinde ince bir gömlek vardı.”** cümlesinde gerçek anlamı ile kullanılmıştır.

“Yaşlı kadına yer vermen ince bir davranıştı.” cümlesinde ise sözcük gerçek anlamı ile kullanılmamıştır. Bu cümlede yeni bir anlamda kullanılmıştır.

Sözcüğün gerçek anlamından uzaklaşarak kazanmış olduğu bu yeni anlam, mecaz anlamdır. İnce sözcüğü bu cümlede “beğenilen, güzel” anlamında kullanılmıştır. **“Çocuğu hep ağır çantayı kaldıramadı.”** **“Evin camlarını kırmişlar.”** **“Bahçedeki kuru otları yakmış.”** Yukarıdaki cümlelerde altı çizili sözcükler gerçek; **“Çocuğu ağır işlerde çalıştırmışlar.”** **“N’olur beni kırma, maça birlikte gidelim.”** **“Sınavda yüksek not alamazsam yandım.”** cümlelerinde ise mecaz anlamda kullanılmıştır.

SOMUT VE SOYUT ANLAM

Sözcükler varlıkları ve kavramları karşılar. Varlık, madde olarak bulunan yani duyu organlarıyla algılanabilen bir nitelik taşıır.

İşte duyu organlarımız yardımıyla algılayabildiğimiz sözcüklere **somut anlamlı sözcükler** denir. Örneğin “ağaç, insan, dağ, kalem, bulut...” somut sözcüklerdir. Ama kavramlar duyu organlarımız ile algılanamaz. “Üzüntü, sevgi, özlem, kin, akıl” gibi sözcükleri herhangi bir duyumuzla algılayamayız.

İşte bu tür sözcüklere de **soyut anlamlı sözcükler** denir.

TERİM ANLAM

Herhangi bir bilim, sanat ya da meslekle ilgili özel bir kavramı karşılayan sözcüklere **terim** denir.

Matematikte kullanılan **açı, üçgen, karekök...**

Edebiyatta kullanılan **öykü, ölçü, kafiye, dize...**

Sosyal bilgilerde kullanılan **iklim, ölçek, eş yükselti...**

Fen bilgisinde kullanılan **hücre, soymuk boruları, sindirim sistemi, sinir...** sözcükleri terimdir. Çünkü bunlar yukarıda adı geçen alanlar ile ilgili özel anlamı olan sözcüklerdir.

EŞ ANLAM

Aynı kavramı karşılayan farklı sözcüklere **eş anlamlı** sözcükler denir.

Ayakkabı - kundura

Siyah - kara

Rehber - kılavuz...

Yukarıdaki sözcükler farklı yazılışlarda olsa da aynı varlık ya da kavramı anlattığından eş anlamlıdır.

KARŞIT (ZIT) ANLAM

Birbirine karşıt kavramları karşılayan sözcüklere **karşıt anlamlı sözcükler** denir.

Karşıt anlamlı sözcükler iki zıt noktayı belirtir. **Güzel - çirkin**

Sevmek - nefret etmek

Gece - gündüz...

Burada yeri gelmişken, her sözcüğün karşıt anlamlısının olmadığını da belirtelim. Örneğin “su, aramak, yeşil...” gibi sözcüklerinin karşıt anlamlısı yoktur.

DEYİM

Birden fazla sözcükten meydana gelen, sözcüklerden en az birisi mecaz anlamıyla kullanılan söz öbekleridir. Deyimlerin en önemli özelliklerinden biri en az iki sözcükten oluşmalarıdır.

“Dikmek” sözcüğü tek başına deyim olmaz. Deyimi oluşturması için bir başka sözcükle kullanılması gerekir. Örneğin “göz” sözcüğü ile kullanıldığında, “göz dikmek” olur ki, bu sözler deyimdir. Artık “dikmek” sözcüğü gerçek anlamını yitirmiştir.

Deyimlerin önemli özelliklerinden biri de kalıplaşmış sözler olmalarıdır. Deyimi oluşturan sözcüklerden en az biri kendi anlamlarından uzaklaşmıştır.

“Dil uzatmak”

“Küplere binmek”

“Saman altından su yürütmek”
deyimlerini düşünelim. Bu deyimleri oluşturan sözcükler artık gerçek anlamında değildir. “Dil uzatmak” birine kötü söz söylemek, “Küplere binmek” çok sinirlenmek, “Saman altından su yürütmek” ise başkalarına sezdirmeden gizli işler yapmak anlamına gelen birer deyimdir.

SESTEŞ (EŞ SESLİ) SÖZCÜKLER

Yazılışları aynı, anlamları farklı sözcüklere **sesteş** sözcükler denir.

**“Su gelir güldür güldür
Gel de yâr beni güldür.”**

Yukarıdaki dizelerde “güldür” sözcükleri yazım bakımından aynı seslerden oluşmuş; ama farklı anlamlarda sözcüklerdir. Sadece yazım bakımından benzeşmiştir. Birinci dizedeki suyun akarken çıkardığı “yansıma ses”; ikinci dizedeki ise “gülmek” eyleminden türetilen “güldürmek” eylemi.

“Bu yüz bana yabancı gelmedi.”

“Ben her şeyi bilemem ki.”

“Bu çay yazın kurur.”

cümlelerindeki altı çizili sözcüklerin sesteşi vardır.

DOLAYLAMA

Bir sözcüğü birden fazla sözcükle ifade etmeye **dolaylama** denir. Dolaylamaların temelinde halkın benimsemesi vardır.

Örneğin bizler nasıl oluştuğuna pek bakmadan “aslan” için “ormanların kralı” deriz. Çünkü insanlar arasında bu, öyle benimsenmiş, kabul görmüştür.

Kaleci: File bekçisi

Turizm: Bacasız sanayi

Kömür: Kara elmas...

YANSIMA SÖZCÜKLER

Doğada duyulan seslerin taklit edilmesiyle oluşan sözcüklere **yansıma** denir.

“Suyun şırıltısı insanı dinlendirir.”

“Kedinin acı miyavlaması ile uyandım.”

“Şu cızırtıyı durdurun artık.”

cümlelerindeki altı çizili sözcükler birer yansımadır. Çünkü bu sesleri biz doğada duyuyoruz.

İKİLEME

Sözün anlamını pekiştirmek, onu zenginleştirmek ya da değişik anlam ilgileri oluşturmak için iki sözün bir araya getirilmesiyle oluşan söz öbeklerine **ikileme** denir.

İkilemeler aynı sözcüğün tekrarıyla, yakın anlamlı sözcüklerin tekrarıyla, karşıt anlamlı sözcüklerin tekrarıyla, biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerle yapılabilir.

“Adam acı acı güldü.”

cümlesinde ikileme aynı sözcüğün tekrarı ile, **“Yalan yanlış sözlerle bizi oyalamışlardı.”** cümlesinde yakın anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılması ile,

“Gece gündüz çalışıyordu.”

cümlesinde karşıt anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılması ile,

“Lütfen saçma sapan konuşma.”

cümlesinde ikileme biri anlamlı, biri anlamsız sözcüklerin birlikte kullanılması ile oluşmuştur.

AD AKTARMASI

Benzetme ilgisi kurmadan bir sözün, başka bir sözün yerine kullanılmasına **ad aktarması** denir.

“Seni şirketten aradılar.”

cümlesinde “şirket” sözcüğünde ad aktarması vardır. Burada şirkette görevli birinin, örneğin sekreterin araması söz konusudur. Ama cümlede “şirketten” sözü ile genel söylenip, özel anlam anlatılmak istenmiştir.

“Ben ortaokulda Akif’i çok okudum.”

cümlesinde “Akif” sözü ile Mehmet Akif’in şiirleri kastedilmiştir.

“Öğretmen içeri girince sınıf ayağa kalktı.”

cümlesinde “sınıf” sözcüğünde ad aktarması vardır. Bu cümlede “sınıf” ile anlatılmak isten “öğrenciler”dir. Dış söylenerek iç kastedilmiştir.

“Batı teknolojide bizden ileridir.”

“Türkiye sizinle gurur duyuyor.”

“Soba yanınca oda ısındı.”

cümlelerindeki altı çizili sözcüklerde ad aktarması söz konusudur.

CÜMLEDE ANLAM

CÜMLE ANLAMI

Cümle, yargı bildiren sözcük ya da söz öbeğidir.

Bir sözün yargı bildirmesi, şahıs ve kip bildirecek biçimde çekimlenmesine bağlıdır. Bu özelliği gösteren tek bir sözcük cümle olabileceği gibi, birbirini tamamlayan birçok sözcük de cümle özelliği gösterebilir.

Bu açıdan,

“Çalışıyorum.” sözcüğü,

“Çalışkanım.” sözcüğü de cümledir.

“Yarınki sınava hazırlanıyorum.” da cümledir.

Cümle anlamında cümlelerin anlamca eşleştirilmesi, cümle tamamlama ve cümle oluşturma gibi konular üzerinde duracağız. Şimdi cümlelerin anlamsal özellikleri üzerinde duralım.

TANIMLAMA

Bir şeyin ne olduğunu anlatan cümleler **tanım** cümleleridir.

Tanım cümleleri, "Bu nedir?" sorusuna cevap verir.

"İsimlerin özelliğini belirten sözcüklere sıfat denir."

cümlesinde tanım yapılmıştır. Bu cümleye sorduğumuz, "Sıfat nedir?" sorusuna cevap alabiliyoruz: İsimlerin özelliğini belirten sözcüklerdir.

"Sıfatlar çekim eklerini almaz."

cümlesinde ise tanım yoktur. Çünkü bu cümleye "Sıfat nedir?" sorusunun yönelttiğimizde cevap alamıyoruz.

ÜSLÛP

Sanatçının dili kullanma biçimi, anlatım şekli **üslûbu** oluşturur.

Bir eserin cümlelerin uzunluğu, kısalığı; sanatçının sözcük seçimi, sanatlı ya da yalın anlatımı üslûp ile ilgilidir.

"Yazar, öykülerinde anlattığı yörenin konuşma dilini kullanmayı tercih etmiş."

cümlesi üslûpla ilgilidir. Çünkü bu cümlede yazarın öykülerinin dilinden; yani anlatımdan söz edilmiştir. Bu da üslûpla ilgilidir.

"Sanatçı, bu öyküsünde gerçekleri kısa, yalın cümlelerle dile getirmiştir."

sözü üslûpla ilgilidir. Çünkü bu cümlede yazarın eseri oluşturma şekli söz edilmiştir. Bu da üslûp ile ilgilidir.

KARŞILAŞTIRMA

Bir düşünceyi ya da kavramı daha anlaşılır hâle getirmek için onu başka bir düşünce ya da kavramla herhangi bir yönden değerlendirmeye **karşılaştırma** denir.

"Eski İstanbul şimdikine göre daha güzeldi." cümlesinde "İstanbul" önceki ve sonraki hâli ile karşılaştırılmıştır.

Karşılaştırma, ortak ya da farklı yönlerden yapılabilir. Örneğin,

"Selim, derslerde Elif kadar başarılıdır."

cümlesinde Selim ve Elif derslerdeki başarıları yönünden karşılaştırılmışlardır.

"Selim, gezmeyi çok sever, Elif ise kitap okumayı sever."

cümlesinde de karşılaştırma vardır. Bu cümlede iki kişi sevdikleri durumlar yönünden karşılaştırılmışlardır.

YORUM

Söyleyenin bir konu ile ilgili düşüncelerine, sözlerine kendi duygu ve görüşlerini kattığı anlatıma **yorum** ya da **yorum** denir.

Yorumlar kişinin kendi beğenisini, kendi görüşünü anlattığından özeldir, kişiye özeldir.

"Evimin balkonundan bakınca Boğaz'ın muhteşem güzelliği beni mest ediyor."

cümlesinde "muhteşem güzellik" sözcüğü kişinin manzarayı beğendiğini bildirir. Bu manzarayı herkesin beğenmesi gerekmez ve bu muhteşemliğin kanıtlanmasına da gerek yoktur. Çünkü bu, benim Boğaz'a bakışımın ifadesidir. Benim Boğaz'ı değerlendirışımdir. O hâlde bu cümlede yorum söz konusudur.

"Taraftarlar, şampiyonları havaalanında karşıladı."

cümlesinde görülenler anlatılmış, şampiyonların gelişi ile ilgili kişi kendi görüşünü belirtmemiştir. Bu nedenle bu cümlede yorum yapılmamıştır.

ÖZNEL VE NESNEL YARGILAR

Kimi yargıların kişiden kişiye değişen bir yanı vardır. Bu yargıların doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanamaz.

İşte, söyleyenin kendi görüşünü yansıtan bu tür yargılara **öznel yargılar** denir.

"En ilgi çekici edebiyat türü öyküdür."

cümlesinde beğeni ifadesi, söyleyenin yorumuna bağlıdır ve bu yorum kişiden kişiye değişir. Bu cümledeki yargıyı kanıtlamak mümkün değildir. kimisi romanı, kimisi tiyatroyu ilgi çekici bulabilir.

Kimi yargılar ise kanıtlanabilir bir nitelik taşır. Bu tür yargıların doğruluğu ya da yanlışlığı kişiden kişiye değişmez. Söyleyenin yorumunu içermeyen bu tür yargılara **nesnel yargı** denir.

"Yüzüklerin Efendisi filmi gişe rekorları kırdı."

cümlesi nesnelidir. Çünkü filmin çok izlenip izlenmediği çok rahat kanıtlanabilir.

"En güzel renk pembedir."

"Bu sanatçının sesine bayılıyorum."

"Bu sanatçının romanlarında insanı büyüleyen bir anlatım var."

cümleleri söyleyenin kişisel görüşünü anlatan öznel yargılardır.

"İstanbul Türkiye'nin en kalabalık şehridir."

"Sanatçının son kitabı çok sattı."

"Yazar romanlarındaki kahramanları çoğunlukla kadınlardan seçmiştir."

cümleleri ise kanıtlanabilir bir nitelik taşıyan nesnel yargılardır.

KOŞUL CÜMLESİ

Bir yargının ya da eylemin gerçekleşebilmesi için öne sürülen şartın olduğu cümlelere **koşul cümleleri** denir.

Bu tür cümlelerde söz konusu yargının gerçekleşmesi bir şarta bağlanmıştır. Bu şart gerçekleşmezse yargı da gerçekleşmez.

"Biraz düşünürsen nerede yanıldığını anlarsın."

cümlesinde "nerede yanıldığını anlama", "düşünme" şartına bağlanmıştır.

Bu cümleye göre yargının gerçekleşmesi "düşünme" nin gerçekleşmesine bağlıdır. Kişi düşünmezse bu da gerçekleşmeyecektir.

"Çim makinesini yarın vermek üzere aldım."

"Ödevini yaparsan gezmeye gideriz."

"Bu konuyu hepimiz anlayacaksınız, yalnız beni dikkatle dinlemelisiniz."

"Mektubu okuyunca ne demek istediğimi anlarsın."

cümlelerinde koşul anlamı vardır.

GEREKÇELİ YARGI

Herhangi bir davranışın, eylemin, isteğin yapılmasını gerekli kılan nedenle verilmesi ile oluşan yargılara **gerekçeli yargılar** denir.

Gerekçeli anlatıma nedene bağlı anlatım da denir. Bu tür yargılar eyleme sorulan "niçin" sorusu ile bulunabilir.

"Derslerine düzenli çalıştığından sınavda başarılı oldu."

"Uyanmadığından derse geç kalmış."

"Bu akşam toplantıya katılamayacağım, misafirlerim gelecek."

"Bugün pazar olmasaydı bütün mağazalar açık olurdu."

cümlelerinde neden - sonuç ilişkisi vardır.

ÖNERİ

Herhangi bir şeyde görülen eksikliğin nasıl giderilebileceğini bildiren cümlelere **öneri** denir.

"Kitabın sonuna yararlanılan kaynaklar eklenirse, okuyucuya daha yararlı olur."

cümlesinde kitabın sonunda kaynakların olmaması bir eksiklik olarak görülmüş ve bunun giderilmesi için öneride bulunulmuştur.

"Plânınızın yeniden gözden geçirmenizin doğru olacağı düşüncesindeyim."

"Günün belli saatlerinde, belli aralıklarla ders çalışırsan daha iyi olur."

"Sanatçı, kişisel konuların yanında toplumsal konulara da yer vermelidir."

cümlelerinde öneri söz konusudur.

VARSAYIM

Varsayım bir olayın gerçek olup olmadığını bilmeden gerçek saymaya **varsayım** denir.

Bu cümleler "varsayalım, tut ki, diyelim ki" sözleri ile oluşturulur.

"Diyelim ki bu sınavı kazandın."

"Tut ki yüz elli yıl yaşadın."

"Diyelim ki insanlar uzaya şehirler kurdu."

cümleleri birer varsayımdır. Burada gerçekleşmeyen bir durum gerçekleşmiş kabul edilip,

o durum üzerinden düşünceler belirtilmiştir.

TAHMİN

Bir kişinin sonucunu bilmediği bir olay ya da durum ile ilgili nasıl sonuçlanacağına dair kendi görüşünü bildirmeye **tahmin** denir.

"Geç kaldık, sanırım Selim gitmiştir."

cümlesini düşünelim. Burada henüz Selim'in gidip gitmediği bilinmiyor. Sadece "gitmesi" ile ilgili bir tahminde bulunulmuştur.

"Kardeşim bu soruların hepsini çözer."

"Bizim oralara bahar gelmiştir artık."

cümlelerinde de tahmin anlamı vardır.

ATASÖZLERİ

Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuş özlü sözlerdir.

Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterir atasözleri.

Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir.

Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine -aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamayacağı gibi söz diziminin biçimi de bozulamaz. Örneğin,

"Derdini söylemeyen derman bulamaz."

sözündeki "derman" yerine "ilâç" getirilemez.

"Çalma elin kapısını, çalarlar kapını."

sözü de, sözcüklerin sırası değiştirilerek:

"Elin kapısını çalma, kapını çalarlar."

biçiminde söylenemez.

Atasözleri kısa ve özlüdür; az sözcükle çok şey anlatır:

"Dikensiz gül olmaz."

"Alet işler, el övünür."

"Taşıma su ile değirmen dönmez." gibi.

Atasözleri çoğunlukla mecaz anlamlıdır.

"Balık baştan kokar."

"Ak akçe kara gün içindir."

atasözlerinde olduğu gibi.

Gerçek anlamını koruyan atasözleri de vardır.

"Son pişmanlık fayda etmez."

"Dost ile ye iç, alış veriş etme."

atasözlerinde olduğu gibi.

CÜMLEDE ANLATILMAK İSTENEN

Her yargı belli bir anlamı aktarmak için kurulur. Bu yargıyı aktaran kişinin karşısındakine anlatmak istediği bir anlamı mutlaka vardır. Bu bazen açık olarak verilir, bazen de bir olayın, bir öykünün arkasına gizlenerek verilir. Yani cümlede söylenenle anlatılmak istenen farklı olabilir.

Söylenmek istenen anlam cümlenin ana fikridir diyebiliriz. Bu düşünceyi bulabilmek için cümleye "Yazar bu cümlede bize ne anlatmak istiyor?" sorusunu sorabiliriz.

"Şiire yaşlı bir şair gibi başlamalı, onu genç bir şair gibi devam ettirmeli."

Bu cümlede anlatılmak istenen nedir? Burada öncelikle "yaşlı şair gibi başlama" ve "genç şair gibi devam ettirme" sözlerine açıklık getirmeliyiz. O zaman esas anlatılmak istenen, ortaya çıkacaktır.

"Yaş" tecrübenin, "genç" de coşkunun, heyecanın sembolüdür. O hâlde şiire başlayan biri tecrübe kazanmalı, deneyimli olmalı, aynı zamanda şiir anlayışını devam ettirecek coşkuya sahip olmalı. Son olarak şunu söyleyebiliriz:

"Şiirde deneyim ve coşku esastır."

YAKIN ANLAMLI CÜMLELER

Anlatılmak istenen bir düşünce değişik biçimlerde ifade edilebilir. Bunu ifade ediş biçimi, içinde bulunulan durum, seslenilen kişi gibi birçok etkene göre değişir.

Söyleyişleri farklı, anlatılmak istenenin aynı olduğu bu tür cümlelere yakın anlamlı cümleler denir.

"Hiçbir suçlu, kendi yargıçlığından kurtulamaz."

cümlesini biz aynı anlamı koruyacak şekilde farklı sözcüklerle oluşturabiliriz:

"Suçlular yaşamları boyunca kendilerini yargılar."

"Suç işleyen her insan bu suçu başkaları bilmesede de bu suçun vicdanındaki baskısından kurtulamaz."

CÜMLE TAMAMLAMA

Cümle yargı bildiren söz ya da söz öbeğidir. Bir yargının tam olabilmesi için verilmek istenen düşünceyi tam aktarması gerekir. Bunun için de yargı yardımcı unsurlarla zenginleştirilip tamamlanır.

"Bu durumu ona anlatıncaya kadar..." cümlesi aşağıdakilerden hangi sözle tamamlanırsa, anlatılanların güçlkle kabul ettirildiği anlamı oluşur?

Burada yapacağımız, cümleyi düşünmek ve cümleyi hangi sözlerle tamamlarsak istenen anlamı oluşturacağımızı ortaya çıkarmaktır.

Cümlede bir durumun zor kabul ettirilmesi anlamı olacağına göre, bu cümle "akla kararı seçtim" sözleri ile tamamlanabilir. Çünkü bu sözler, cümleye "bir şeyin güçlkle kabul ettirilmesi" anlamı katmaktadır.

CÜMLENİN KONUSU

Bir yazının olduğu gibi cümlenin de konusu vardır. Cümlenin genelinde üzerinde durulan duygu ya da düşünceler o cümlenin konusunu oluşturur.

"Bu cümlede neyden söz ediliyor?" sorusu, bize o cümlenin konusunu verecektir.

Çocuğa ana dilini, bir işçi elindeki âlet gibi nasıl kullandığını ilk öğreten, ona bu dilin türlü hünerlerini; kıvraklığını, zenginliğini, inceliğini ilk öğreten masaldır.

Bu cümlenin genelinde "masal"ın ana dil eğitimindeki yerinden söz edilmektedir. O hâlde bu cümlenin konusu "masalın dil öğrenimine katkısı"dır.

Küçüklükte öğrenilen taş üzerine yazı yazmaya, yaşlılıkta öğrenilen ise su üzerine yazı yazmaya benzer.

Konu: Eğitimin yaşı

İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur.

Konu: Alışkanlık.

PARAGRAFTA ANLAM

PARAGRAF

Paragraf, bir düşünceyi tam olarak anlatabilmek için bir araya getirilen cümleler topluluğudur.

Paragrafın bütün cümleleri aynı konuyu işler ve aynı düşünceyi açıklar ya da destekler. Tek bir düşünce etrafında olduğundan kendi içinde bir bütünlük gösterir; kendinden önceki ya da sonraki paragraflara bir bağlılık göstermez.

PARAGRAFİN KONUSU

Paragrafta hakkında söz söylenen düşünce, olay ya da durumlar konuyu verir. Konuyu bulmak için "Parçada neden söz ediliyor?" diye sorabiliriz. Yani üzerinde durulan neyse konu da odur. Bununla ilgili sorular değişik soru kökleriyle karşımıza çıkar.

"Aydın karşılaştığı her meseleyi yeniden irdeleyen insandır. Fikirler, üzerinde düşünülmeince basmakalıp hâle gelir; bir nevi batıl inanç şekline girer. Aydın, başkalarından önce kendine karşı hür olan

insandır. Onun için hakikat, en üstün kıymettir."

Parça neyi anlatıyor? sorusunu bu parçaya yönelttiğimizde alacağımız cevap: "Aydın"ı anlatıyor olacaktır. Peki "Aydın"ın neyini anlatıyor? dediğimizde "Özelliklerini..." cevabını veriyoruz. Öyleyse bu parçanın konusu "**aydının özellikleri**"dir. Bazen konu soruları şiir şeklinde de karşımıza çıkabilir.

Tema: Şiire hâkim olan duygu veya şiirde bahsedilen konuya tema denir.

"Burda güneş

Orda yağmur

Güneşte de güzel dünya

Yağmurda da

Şükürler olsun tanrım

Şükürler olsun sana

Verdiğin hayat pırlı pırlı"

Şimdi bu şiirin temasını bulalım.

Şair güneşi ve yağmuru anlattıktan sonra ikisinin de güzel olduğunu söylüyor. Sonra bunların güzelliğini genelleyerek yaşamın pırlı pırlı, yani güzel olduğuna değiniyor. Memnun olduğu bu güzel yaşamı bahsettiğinden dolayı da Allah'a şükrediyor. Şair yaşamı güzel bulduğuna ve şiirde bunu anlattığına göre şiirin teması "**yaşama sevinci**" dir diyebiliriz.

PARAGRAFIN ANA DÜŞÜNCESİ

Ana düşünce, parçada yazarın okuyucuya vermek istediği mesajdır. Buna yazarın paragrafı yazma amacı da diyebiliriz.

Her paragrafın belli bir ana düşüncesi vardır. Bu düşünce bazen paragrafın herhangi bir yerinde bir cümle hâlinde verilir. Diğer cümleler bu düşünceyi açıklar ya da destekler. Bazen ise belli bir cümleyle verilmeyiz, paragrafın bütününe sindirilir.

Paragrafın ana düşüncesini bulabilmek için kendimize "Yazar bu parçayı hangi amaçla yazdı?", "Bize ne demek istedi?" gibi soruları sorabiliriz.

"Oyun, çocukların ruhi eğitiminde önemli bir yer tutar ve gelişmelerini sağlar. Oyundan ve oyuncaklardan mahrum bazı çocukların, gelecekte asık yüzlü, somurtkan ve çekilmez kişiler oldukları görülmüştür. Oyunlar, aşırı olmadığı sürece, çocuklar için vazgeçilmez eğlence kaynaklarıdır."

Bu parçanın bütününde işlenen düşünce "**Oyun ve oyuncağın, çocuğun ruhsal gelişimi için gerekli olduğu**" fikridir.

Yazar bu ana düşünceyi zaten ilk cümlede "Oyun, çocukların ruhi eğitiminde önemli bir yer tutar. Ve gelişmelerini sağlar." Sözleriyle vermiştir. Daha sonraki cümlelerde ise bu düşüncesini açıklayıcı ve destekleyici yargıları vermiştir.

Bazen ana düşünce şiirle de sorulabilir.

"İnsan vardır fark edilmez süsünden,

Kimi farksızdır koyun sürüsünden.

Her gördüğün şekle aman kapılma.

İnsan belli olmaz görüntüsünden."

Bu parçada insan ve hayvan karşılaştırılmış. İyi bir hayvanın dıştan bakılarak anlaşılabilceği, insanın tanınmasının ise zor olduğu dile getirilmiştir. Anlatılan "İnsanın ne düşündüğü, ne yapmak istediği, kısaca içyüzü belli değildir." sözleri ile özetleyebiliriz.

PARAGRAFIN YARDIMCI DÜŞÜNCELERİ

Her paragraf tek bir konu üzerinde durur ve bir ana düşünceyi işler.

Paragrafta bunun dışında, ana düşüncenin daha iyi açıklanmasını sağlayan, onu daha belirgin hâle getiren, işlediği konunun sınırlarını çizen düşünceler de vardır. Bu düşüncelere de paragrafın yardımcı düşünceleri denir. Bir paragrafta ana düşünce bir tane iken yardımcı düşünce sayısı birden fazla olabilir.

Yardımcı düşünceyle ilgili sorular çoğu zaman olumsuz biçimdedir. Bir parça üzerinde yardımcı düşünceleri inceleyelim.

"İyi yazmak ya da güzel konuşmak, kültürlü her insanın edinmek istediği erdemlerin başında gelir. Bu erdemlere sahip olmanın yolu, okumak ve okuduğunu anlamaktan geçer. Okuma, kültürün temeli olduğu kadar bilginin de başlıca kaynağıdır."

Şimdi bu parçadan bazı yardımcı düşünceler belirleyelim.

Parçanın son cümlesindeki "Okuma, kültürün temeli olduğu kadar bilginin de başlıca kaynağıdır." cümlesinden "Okumakla bilgi hazinemizin genişlediğinden" ifadesi;

Parçadaki "...güzel konuşmak.... Bu erdemlere sahip olmanın yolu, okumak ve okuduğunu anlamaktan geçer." sözlerinden

"İfade güzelliğinin okumakla elde edileceğinden" ifadesi; Parçadaki "Okuma, kültürün temeli olduğu kadar bilginin de başlıca kaynağıdır." cümlesinden "Okumanın, bilgi kaynaklarının en önemlisi olduğundan" ifadesi çıkarılabilir.

Ancak böyle bir parçadan "**Bilgili insanların toplumda saygı gördüğünden**" yargısı çıkarılamaz. Çünkü parçada bundan hiç bahsedilmemiştir.

PARAGRAFIN YAPISI

Paragrafın; bir makalenin, denemenin ya da başka bir yazının küçültülmüş biçimidir.

Nasıl bu tür yazıların giriş, gelişme ve sonuç bölümleri varsa, bir paragrafın da bu tür bölümleri vardır. İşte paragrafın yapısıyla ilgili sorular böyle bir bölümlenmeyi ortaya çıkarmak için sorulur.

Giriş bölümü

Genelde tek cümleden oluşan giriş bölümünde parçada anlatılacak konu verilir.

“Sanatçı, toplumun sorunlarına duyarlı olmalıdır.” cümlesi giriş cümlesi olabilir.

Giriş bölümü cümlesinde, sanki giriş cümlesinden önce bir cümle varmış anlamını verebilecek olan "bu yüzden, bundan dolayı, kaldı ki, yine de, ama, fakat, oysa, çünkü, bunun için, ise..." gibi bağlayıcı ifadeler yer almaz.

Örneğin;

"Demek ki bizden gizlediği bazı şeyler var."
"Ağaç sevgisi de bizim önemli değerlerimizden biridir."

"Çünkü kitabın kıymetini okuyan bilir."

"Şimdi de ağaç üzerine bir şeyler söyleyelim."

Yukarıdaki cümlelerden hiçbiri, bir parçanın giriş, yani ilk cümlesi olamaz. Çünkü bu cümlelerin hepsinde kendilerinden önce başka cümlelerin de olduğunun işaretlerini veren bağlayıcı ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelerin altı çizilmiştir.

Gelişme bölümü

Giriş bölümünde verilen konunun her yönüyle ortaya konduğu bölümdür.

Düşüncenin açılması için anlatım yollarından yararlanır.

Sonuç bölümü

Gelişme bölümünde anlatılan olay, düşünce ya da duyguların bir sonuca bağlandığı bölümdür.

Paragraf tamamlama soruları bu bölümle ilgilidir. Şimdi paragraf tamamlamaya değinelim.

PARAGRAF TAMAMLAMA

Parçanın son cümlesi bir bitiş bildirir. Ya anlatılanlardan bir sonuç çıkarılır ya da bir olayın bitişini gösterir. Bu soruların çözümünde cümlelerin anlamca bağlılığı yanında yapısal olarak bağlanmalarına da dikkat edilmelidir.

"Kalemi elime aldığım zaman bir şey yazmadan kalıyorum diyorsanız, bilgi tokluğu ve duygu zenginliğine sahip olmak için bol bol okuyunuz. Küçük yaşlardan itibaren kitaplarla dost olunuz. Kitapların o geniş dünyasına kulaç açtığınız zaman kendinizi daha mutlu ve güvenli hissedeceksiniz. Okudukça yazmaya karşı ihtiyacınız artacak ve ..."

Bu parçada yazmak ile okumak arasında bir ilişki kurulduğunu görüyoruz. Bunu, parçanın

giriş cümlesindeki "Kalemi elime aldığım zaman bir şey yazmadan kalıyorum diyorsanız..." varsayımına karşılık olarak, yine parçadaki "...bol bol okuyunuz." ifadesinden anlıyoruz. Yani parçada, yazmak isteyene okumak tavsiye ediliyor. Parça "Okudukça yazmaya karşı ihtiyacınız artacak ve ..." şeklinde devam ettiğine göre parçayı tamamlayacak ifade "yazmak" ile ilgili bir ifade olmalıdır. Öyleyse bu paragrafı **"elinizi kaleme uzatacaksınız."** şeklinde bir ifadeyle tamamlayabiliriz.

PARAGRAF OLUŞTURMA

Bir paragraf oluşturabilecek cümleler dağınık olarak verilir ve öğrencinin bunlardan bir paragraf oluşturması istenebilir. Bu tip sorularda cümlelerin anlamca ve yapıca birbirine bağlanabilmesi aranmalıdır.

Burada dikkat edilecek noktalar şunlardır: Öncelikle cümlelerin hepsi okunarak bu cümlelerin ne anlattığı belirlenmeye çalışılmalıdır.

Eğer bir olay anlatılıyorsa olayın gerçekleşme sırası belirlenmelidir. (Zaman akışı)

Eğer bir fikir işleniyorsa bu düşüncenin mantık sırası belirlenmelidir.

Aşağıdaki karışık cümlelerle bir paragraf oluşturalım.

I. Çanakkale sırtlarını bombardıman ettiler.

II. Bir topçu bölüğünde yalnız Seyit ve Ali adlı iki topçu eri kaldı.

III. Oradan geçip İstanbul'u almaya çalışıyorlardı.

IV. 1915 yılında düşman gemileri Çanakkale Boğazı'na gelmişlerdir.

V. Oradaki askerlerimizin çoğu şehit düştü.

Bu cümlelerin hepsini okuduğumuzda Çanakkale Savaşı ile ilgili bir olayın hikâye edildiğini görmekteyiz. Yapacağımız iş olayın gerçekleşme sürecini belirlemek.

"Önce boğaza gemilerin gelmesi anlatılmalı. (IV) Gemilerin geliş amacı verilmeli. (III) Sonra bombalama anlatılmalı.(I) Bombalamadan sonra anlatılması gereken olay askerlerimizin şehit düşmesi olacaktır. (V) Yalnız şehit düşmeyen iki topçumuz vardır. (I) " Olay mantiken böyle sıralanmalı. Çünkü eylemlerden birinin gerçekleşmesi diğerine bağlı.

Bu parçadan bir paragraf oluşturulduğunda sıralama "IV - III - I - V - I" şeklinde olmalıdır.

DÜŞÜNCENİN AKIŞINI BOZAN CÜMLE

Paragrafı oluşturan cümlelerin hepsi aynı düşünce etrafında örgülenir, aynı konuyu anlatır.

Bazen parçalarda bir konu anlatılırken farklı bir düşünce veya konunun farklı bir yönü bir cümle hâlinde araya girer. Düşüncenin akışını bozan cümlelerin sorulduğu sorularda bizden istenen işte bu farklı cümleyi bulmaktır.

Bu soruların çözümünde yapılacak iş; her bir cümlenin ne anlattığını, bir iki kelimeyle tespit etmektir. Sonra bu tespitlerimizi karşılaştırmaktır. Görülecektir ki bir cümle haricinde hepsi aynı konudan veya konunun aynı yönünden bahsediyor. Farklı şeylerden bahseden cümle düşüncenin akışını bozan cümledir.

"(1) Ne güzel de süzülüyor martılar gökyüzünde. (2) Hep onlar gibi özgür olmak istemişimdir. (3) Her şey gözlerinde küçücük .... (4) Altlarında mavi deniz, üstlerinde masmavi gökyüzü..."

Bize yukarıdaki parçadan hareketle: "Bu parçada numaralanmış cümlelerden hangisi düşüncenin akışını bozmaktadır?" şeklinde bir soru sorulmuş olsunlar. Yapacağımız ilk iş cümlelerde ne anlatıldığını birer kelimeyle belirlemektir. Parçadaki 1., 3. ve 4. cümlelerde "martıların uçuşundan" bahsedilirken 2. cümlede yazarın "martılara öykünmesinden" bahsedilmektedir. Öyleyse farklı olan, yani düşüncenin akışını bozan cümle 2'dekidir.

PARAGRAFIN BÖLÜNMESİ

Düşüncenin akışıyla ilgili bir diğer soru tipi de, parçanın iki paragrafa bölünebilmesiyle ilgilidir. Bu tip parçalarda, parçanın bir bölümünde bir düşünce, ikinci bölümünde başka bir düşünce işlenir.

Yazar konuyu işlerken her bir paragrafta konunun farklı bir yönünü işler. Anlattığı bir şeyden farklı bir şeye geçiş yaptığında yeni bir paragrafta da geçmesi gerekir. Sınavlarda iki ayrı düşüncenin işlendiği bölümler bir paragraf olarak verilir ve bizden bu paragrafı bölmemiz istenir.

Bu tip sorularda yapılacak iş her bir cümlede anlatılanı bir iki kelimeyle belirlemektir. Daha sonra belirlenen bu ifadeler karşılaştırılmalıdır. Görülecektir ki bir kısım cümlelerde bir konudan bahsedilirken diğer cümlelerde ise başka bir konudan bahsediliyor. Yapılacak en son iş; yeni, farklı konuya geçilen ilk cümleyi veya konuyla ilgili bakış açısının değiştiği ilk cümleyi tespit etmektir.

"(I) Kitap okumak için yaz, daha uygun mevsimdir. (II) Havalar ısınmaya başlayınca, doğanın her köşesi bir okuma yeri olur. (III) İstedığınız yeri seçebilirsiniz. (IV) Parkta, deniz kıyısında, bir ağaç altında gönlünüzce okuyabilirsiniz. (V)

Okuma biçimi ve yöntemi kişiden kişiye değişir. (VI) Kimileri beş on kitabı birden okumayı sever. (VII) Kimileri de bir kitabı bitirmeden ötekine başlamaz."

Bize bu parçayla ilgili "Bu parça açıklanan düşünceler bakımından ikiye bölünürse ikinci parça hangi cümleyle başlar?" şeklinde bir soru yöneltilmiş olsun.

Parçadaki cümleleri tek tek incelediğimizde I., II., III. ve IV. cümlelerde "kitap okumanın zaman ve zemininden" bahsedilirken V,VI ve VII. cümlelerde "kitap okuma biçiminden" bahsediliyor. Demek ki bu parçada iki düşünce işlenmiş ve ikinci düşünceye geçilen cümle, yani bölündüğünde ikinci paragrafın ilk cümlesi olacak olan cümle V. cümledir.

ANLATIM TEKNİKLERİ

Paragrafın dört temel anlatım tekniği vardır. Bunları sırası ile görelim.

Açıklayıcı Anlatım

Bilgi vermek amacı ile oluşturulan yazılarda kullanılan anlatım tekniğidir.

Bu tür yazılarda amaç okuyucuyu bilgilendirmek, ona bir şeyler öğretmek olduğundan sade ve anlaşılır bir dil kullanılır.

"Yakup Kadri Karaosmanoğlu edebiyatımızın önde gelen sanatçılarından biridir. Roman, hikâye, anı gibi değişik alanlarda eserler vermiş olan sanatçı daha çok romanları ile tanınmaktadır. Romanlarında önceleri kişisel konuları işleyen sanatçı daha sonra toplumsal konulara yönelmiştir. "Kiralık Konak"ta nesiller arası duygu ve düşünce farklılıklarını işleyen sanatçı, "Yaban" romanında Kurtuluş Savaşı yıllarında köy yaşamını, köylü - aydın çatışmasını işlemiştir."

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi parçada "Yakup Kadri" okuyucuya tanıtılmış, sanatçının eserleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. İşte öğreticiliği esas alan bu tür anlatıma açıklayıcı anlatım denir.

Tartışmacı Anlatım

Tartışma, kişinin kendisinden farklı düşünen kişi ya da kişileri kendi düşüncesine inandırma çabasıdır. Farklı düşünceler, farklı kişiler olacak ki kişi, karşındakine kendi düşüncesini anlatma, onu kendi görüşüne inandırma çabası içinde olsun.

Demek ki tartışmacı anlatımda farklı konular işlenir ve bu farklı konulardan birinin daha doğru, daha güzel olduğu kanıtlanmaya çalışılır.

"İyi konuşmasını bilen iyi yazmasını da bilirmiş. Konuştuğumuz gibi yazmak olacak iş midir? Yazıda hani bizim konuşmamızın ateşi? Sesimizi de kâğıt üzerinde

gösterebilir miyiz? Yazı hiçbir zaman konuşmanın tıpkısı olamaz. Konuşurken karşımızdakine başımız, ellerimizin hareketleriyle sesimizin türlü yükselmeli, alçalmaları ile anlatabildiğimiz şeyleri yazı ile anlatamaz, duyuramayız."

Bu paragrafta "iyi konuşmasını bilen iyi yazıp yazmayacağı" konusu tartışılmıştır. Yazar yer yer sorular sorarak ve bu sorulara yine kendi cevaplar vererek biri ile konuşuyormuş izlenimini uyandırmış ve düşüncelerini bu şekilde anlatmıştır.

Öyküleyici Anlatım

Bir konunun, bir olayın bir ya da daha çok kahraman etrafında, belirli bir zaman ve yer içinde anlatıldığı anlatım tekniğidir.

Öyküleyici anlatım olay kaynaklı bir anlatım tekniğidir. Öyküleyici anlatımın olabilmesi için bir kişinin başından geçen bir ya da daha çok olayın olması gerekir. Bir kişinin başından geçenler, bir trafik kazası, bir futbol karşılaşması, geçmişte yaşadığı bir takım olaylar... öyküleyici anlatımın sınırlarına girmektedir.

"Karanlık bir kış gecesi saat üç sularıydı. Bilmem nereden eve dönüyordum. Herkes derin bir uykudaydı. O duruma gelmiştim ki kendisini dinleye dinleye kapılan insanlar gibi "Ah, bir polise rastlasam!" diyordum. Birden bire iki gölge gördüm. Biri hızlı hızlı sert adımlarla doğuya doğru giden ufak tefek bir adamdı. Diğeri sekiz on yaşlarında bir kız çocuğu."

Öyküleyici anlatımda her şey hareket hâlinindedir. Varlıklar hayatın akışı içinde devamlı bir hareketlilik ve değişim içinde ele alınır. Yukarıdaki parçada bu görülmektedir.

Betimleyici Anlatım

Yazarın dış dünya ile ilgili gözlemlerini okuyucunun gözünde canlanacak şekilde anlatması ile oluşan anlatım tekniğine betimleyici anlatım denir. Görselliğin daha ağır bastığı bu anlatıma tasvir de denmektedir.

Betimlemede bir doğa parçası, bir bahçe, bir ev, bir dağ, hatta iç ve dış özellikleri ile bir insan ayırt edici yönleri ile anlatılabilir. Varlıkların değişik yönleri anlatıldığından betimlemelerde sıfatlar çokça kullanılır.

"Güneş dağların arkasından çekilirken, son aydınlığını denize bırakıyor. Hava rüzgârsız. Deniz ince ince dalgalanıyor. Mavi sular biraz uzakta pembe oluyor, kırmızılaşıyor. Renkler yumuşak hatlarla birbirinden ayrılıyor. Karanlık bastırmadan önce renklerin denizdeki valsini bu, büyüsü..."

Betimlemelerin insanı konu alan kısmına portre denir.

Portrede insanın dış özellikleri ya da iç özellikleri yani karakteri ele alınabilir. Bazen ikisi de bir parçada iç içe olabilir.

"Kapıda yaşlı bir adam belirdi. Üzerinde biraz eski, açık mavi bir takım elbise vardı. Ceketin üst cebinde üçgen şeklinde kıvrılmış mendil, kravatıyla aynı renkteydi. Yer yer ağarmış saçlarını sol tarafa yatırmış, hâlâ siyahlığını koruyan bıyıklarının üst dudağının üzerini kapatacak şekilde bırakmış. Ayağında yıllar önce gençlerin oldukça rağbet ettiği ucu sivri ucu küt biçimli ayakkabılar vardı."

DÜŞÜNCEYİ GELİŞTİRME YOLLARI

Bir de daha çok açıklayıcı ve tartışmacı anlatım tekniklerinin içinde kullanılan, düşünceyi geliştirme yolları vardır. Şimdi de bunları görelim.

Karşılaştırma

Birden fazla varlık ya da kavramın aralarındaki benzerlerini ya da farklarını ortaya koymak için başvurulan anlatım yoludur. Bunda amaç kavramın başka kavramlardan farklı yönlerini ortaya koymak, böylece onun belirgin özelliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Ya da ortak yönler söylenerek bu özelliklerin daha iyi belirmesi amaçlanır.

"İnternet medyanın bir parçasıdır ancak çok seçeneğe sahip olması açısından medyadan daha üstündür. İnternette geri beslenme açısından müthiş bir olanak mevcut. Çok seçenek olduğu için insanları geleneksel medya gibi bir kulvarda tutamazsın. Bir gazeteyi al demekle, bir siteyi izle demek arasında çok büyük fark vardır. İnsan medyaya kıyasla internette sürekli yeni şeyler keşfediyor."

Tanık Gösterme

Yazar, okuru kendi düşüncelerinin doğruluğuna inandırmak için sözünü ettiği konuda söz sahibi olan birisinin sözünü yazısına alabilir. Böylece kendinin de haklı olduğunu belirtir. Tanık gösterilecek kişiyi sadece adının anılması yetmez. Ona ait sözün de yazıda olması gerekir.

"Türk şiirinde deha şairler çıktı. Fakat şiiri değerli kılan sadece daha şairler değildir. Küçük şairler de şiire katkıda bulunur. Eliot: 'Bir büyük şair vardır, bunlar edebiyatta devrim yaparlar. Bir de küçük şairler vardır ki onlar da bireysel ruh durumlarını dışa vuran çok güzel şiirler yazarak edebiyat dünyasını zenginleştirirler.' Sözleri ile bunu desteklemektedir."

Benzetme

Bir kavramı ya da varlığı başka kavram ya da varlığa ait özelliklerle anlatmadır.

"Deneme yazarı bir söz işçisidir. Onun bir kuyumcuya benzetirim ben kuyumcu nasıl değerli madeni bin bir özenle işleyerek çok değerli eserler oluşturursa, deneme yazarı da sözcükleri büyük bir dikkatle ve özenle bir araya getirerek eserini oluşturur."

Tanımlama

Sözü edilen kavram ya da varlığın ne olduğunun açıklanmasıdır. Daha çok açıklama ve tartışma tekniklerinde kullanılan bu yolla tanımlanan şeyin okurun zihninde daha kolay belirmesi amaçlanır. Parça içinde bir tek tanımın verilmesi tanımlama için yeterlidir.

"İnsanın bazen mırıltısı, bazen çılgılığıdır öykü. Ölüme karşı başkaldırısıdır. Kör geceye tutulan şavktır. Çölde bulunan vahadır. Bir anlayışına bile olsa, bağımsızlıktır. Ölümlü, çaresiz hayatlarımızda, bir kavalcının nefesindeki ezgi, bir ekmekçinin koca hamur teknesine saldırdığı güzel mayadır..."

Örneklendirme

Sözü edilen bir düşüncenin zihinlerde somut hâle getirilebilmesi için başvurulan bir düşünceyi geliştirme yoludur. Yerinde verilen bir örnek bazen söylenecek birçok sözden daha etkili ve kalıcı olabilir.

Bu bazen bir fıkra, bir eser, bir öykü olabilir.
"Toplumda insanlar arası güvensizlik, iletişimsizlik ve bencillik artarak devam ediyor. İnsanlar arasındaki uçurum her gün artıyor. Bu tablo karşısında derin bir ümitsizliğe düştüğümüzde bazen öyle insani olaylarla karşılaşırız ki birden bire yüreğimizdeki kireçler çözülüyor; umutsuzluklar çiçek açan umutlara dönüyor. Bir sanatçımız için düzenlenen konser de bunlardan biri. Amansız bir hastalığa yakalanan bu müzisyeni iyileştirmek, onun tedavi masraflarını karşılamak için bütün müzisyen arkadaşları seferber olmuşlar."

ANLATIM BOZUKLUKLARI

Her cümle belli bir düşünceyi, duyguyu aktarmak için kurulur. Bu cümlelerin, ifade edeceği anlamı açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koyması gerekir. Ayrıca cümle mümkün olduğunca gereksiz unsurlardan arındırılmış olmalıdır bu cümle. İşte bu özelliği göstermeyen cümleler, anlatım bakımından bozuktur.

1. Gereksiz Sözcüklerin Kullanılması

Cümlede gereksiz sözcük kullanılması anlatım bozukluğuna yol açar. Bir cümlede gereksiz sözcük bulunduğunu anlamak için, sözcük cümleden çıkarılır. Bu durumda cümlelerin anlam ve anlatımında bir bozulma oluyorsa o sözcük gerekli, olmuyorsa gereksizdir.

"Satıcı burnu havada, kendini beğenmiş biri."

cümlesinde "burnu havada" sözünün verdiği anlamla "kendini beğenmiş" sözünün verdiği anlam aynıdır. Öyleyse bu cümlede bu iki sözden biri gereksizdir. Cümleden çıkarılmalıdır.

"Yaklaşık beş yıl kadar bu Edirne'de oturduk."

cümlesindeki "yaklaşık" sözcüğü ile "kadar" sözcüğü cümleye aynı anlamı katmıştır. Bu nedenle bu iki sözcükte biri cümleden çıkarılarak anlatım bozukluğu giderilmelidir.

Bir cümlelerin anlamı içinde bulunan başka bir sözü cümlede kullanmak da gereksiz sözcük kullanımına girer. Cümlede böyle bir sözcük varsa, o cümle de anlatım bakımından bozuktur.

"Dışarı çıkmak istediğini kulağıma alçak sesle fısıldadı."

cümlesindeki "fısıldadı" sözcüğü zaten "alçak sesle" yapılan bir eylemdir. Bu nedenle ayrıca bir "alçak sesle" sözüne gerek yoktur. Bu nedenle bu söz cümleden çıkarılarak anlatım bozukluğu giderilmelidir.

"Eve arkadaşı ile birlikte geldi."

cümlesindeki ile edatı cümleye birliktelik anlamı kattığı için ayrıca bir birlikte sözcüğüne gerek yoktur. Bu nedenle bu sözcük cümleden çıkarılarak anlatım bozukluğu giderilmelidir.

2. Sözcüklerin Yanlış Anlamda Kullanılması

Bazen sözcükleri yanlış şekilde başka bir anlama gelen bir sözcüğü o anlamının dışında kullanırız. Bu tür kullanımlar cümlelerin anlamını etkiler.

"Futbolcu, attığı muhteşem golle takımının galip gelmesine neden oldu."

cümlesindeki "neden olmak" eylemi daima olumsuz anlamlar verecek biçimde kullanılır. Oysa maçın kazanılması olumlu bir durumdur. Öyleyse "neden oldu" sözü bu cümlede yanlış kullanılmıştır. Bunun yerine cümle "...gelmesini sağladı." şeklinde bitirilebilir.

"Tanımadıkları bir ortama gelen kişiler ilk başlarda çekimser olur."

cümlesindeki "çekimser" sözcüğü yanlış anlamda kullanılmıştır. Bu sözcük görüş

bildirmekten çekinmek anlamındadır. Oysa cümlede verilmek istenen anlam “ürkek, sıkılgan”dır. Öyleyse bu cümlede “çekingen” sözcüğü kullanılmalıdır.

3. Deyim Yanlışlığı

Bir cümlede deyim yanlışı yerde kullanılması da cümlenin anlamını bozar.

“Başarılı çalışmalarıyla kısa sürede yöneticilerinin gözüne batmayı bilmişti.” cümlesinde “göze batmak” deyim yanlışı kullanılmıştır. Çünkü bu deyim “başkalarının çekemeyeceği bir yükseklığe erişmek veya görünüşüyle başkalarını tedirgin etmek” anlamındadır. Yani olumsuz durumları anlatmakta kullanılır. Oysa cümlede, kişinin olumlu bir özelliği anlatılmaktadır. Öyleyse cümlede “çalışkanlığı, becerikliliği ile büyüğünün sevgi ve güvenini kazanmak” anlamına gelen “gözüne girmek” deyim yanlışı kullanılmalıdır.

4. Sözcüklerin Yanlış Yerde Kullanılması

Bazen sözcük doğrudur ancak cümlede bulunduğu yer doğru değildir. Bu durum cümlenin anlamını bozar.

“Yeni durağa varmıştım ki otobüs geldi.” cümlesinde “yeni” sözünün yeri anlatımda bozukluğa yol açmıştır. Çünkü burada söylenmek istenen, durağın yeniliği değil, durağa varmanın yeni, henüz yapıldığıdır. Cümlenin doğrusu:
“Durağa yeni varmıştım ki otobüs geldi.” şeklinde olmalıdır.

5. Anlamca Çelişen Sözcüklerin Kullanılması

Anlamca çelişen sözcüklerin aynı cümlede kullanılması anlatım bozukluğuna yol açar.

“Şüphesiz Türkiye geleceğin süper bir ülkesi olabilir.” cümlesindeki “şüphesiz” kelimesi kesinlik anlamında olmasına rağmen; “olabilir” sözcüğü olasılık, ihtimal anlamındadır. Bu nedenle ülkemiz hakkındaki kişinin görüşünde bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Bu iki sözcükten biri cümleden çıkarılarak anlatım bozukluğu giderilebilir.

6. Tümleç Eksiklikleri

Cümlede, kullanılması gereken bir ögenin bulunmaması, anlatım bozukluğuna yol açar. Bu, daha çok ortak kullanılan ögelerde görülür. Çünkü Türkçe’de her fiil, ögeleri aynı eklerle kendine bağlamaz.
“Türkçe öğretmenin yanına gitti, bir soru sordu.”

cümlesindeki ögeleri inceleyelim: “gitti” ve “sordu” yüklemidir. Giden ve soran kişi yani “o” gizli öznedir. Yani “o” ögesi her iki yüklem için ortak ögesidir. Bu ortak ögeyi yüklemlemlerle kullanalım. “Türkçe öğretmenin yanına gitti.” doğrudur; ancak “Türkçe öğretmenin yanına soru sordu.” denemez, **“Türkçe öğretmenine soru sordu veya ona soru sordu.”** olmalı. Yani ikinci cümlede bir dolaylı tümleç gerekmektedir.

“Bebeğe sevgiyle baktı, sevdi.” cümlesinde nesne eksikliğinden kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. Bu bozukluk ikinci cümlede “onu” sözcüğü getirilerek giderilir:
“Bebeğe sevgiyle baktı, onu sevdi.”

Sıralı isim cümlelerinde ekfiilin kullanılması da bazen bozukluğa yol açar.

“Kardeşimin boyu uzun, kilosunu fazla değil.”

cümlesinde iki yargı vardır: Kardeşimin boyunun uzun olduğu, aynı zamanda kilosunun fazla olmadığı, yani kilosunun az olduğu. Oysa cümlede “uzun” sözcüğü yüklem gibi kullanılmadığından “değildi” edatına bağlanıyor ve böylece çocuğun uzun boylu olmadığı anlamı çıkıyor. Bunu düzeltmek için “uzun” sözcüğü “uzundu” şekline getirilmelidir.

7. Özne - Yüklem Uyumsuzluğu

Türkçede bazı özneler olumlu, bazıları olumsuz anlamlar verir. Buna göre yüklem için de olumlu, olumsuz çekimlenmesi gerekir.

“Kimse gelmemiş, maça gitmiş.” cümlesinde “gelmemiş” olanlar ile “gitmiş” olanlar aynı ancak “kimse” olumsuz bir öznedir ve yüklemi daima olumsuz çekimlenir. Oysa “gitmiş” olumlu bir çekimdir. Yani ikinci cümle özneyle uyum sağlamamıştır. Buna “hepsi” şeklinde bir özne getirilmelidir.

Cümlede öznenin ifade ettiği şahıslarla yüklem bildirdiği şahıs arasında bir uyum olmalıdır.

“Bu soruyu ancak ben ve sen çözebiliriz.”
(biz)

“Ödülü sadece ben ve sınıf arkadaşım kazanmıştık.”

(biz)
“Sen ve kardeşin hangi okulda okuyorsunuz?”

(siz)
“Sen hatta hepiniz bana yardım edin.”

(siz)
“Sen ve arkadaşların beni iyi dinleyin.”

“Kardeşim ve annem okula gitti.”
(onlar)
cümleleri buna örnektir.

Öznenin insan ya da başka varlıklar olması da yüklem tekil veya çoğulluğunu etkiler. Eğer özne bitkiler, hayvanlar, cansız varlıklar ya da soyut kavramlarsa, yüklem daima tekil olur. İnsanlar çoğul özne olduğunda ise yüklem tekil veya çoğul olabilir.

“Kuşlar ağaçlarda ötüyorlar.”
değil,
“Kuşlar ağaçlarda ötüyor.”
olmalı.
“Korkular üzerine gidildikçe azalır.”
değil **“azalır.”** olacak.
“Öğrenciler öğretmeni dinliyor.”
şeklinde de doğrudur, **“dinliyorlar.”**
şeklinde de.

Türkçede sıfatlar çoğul anlam verirse isimler çoğul eki almaz. Bu özellik genellikle belgisiz sıfatlarda görülür.

“Birçok insanlar bu kitabı beğendi.”
cümlesinde “birçok” sıfatı çoğul bir anlam verdiği hâlde “insanlar” sözü de çoğul eki almıştır. Cümleden çoğul eki çıkarılmalıdır.

İSİMLER

İSİM (AD)

Varlıkları, kavramları karşılayan sözcüklerdir. İsimlerle, karşıladıkları kavram ve nesnelere arasında çok sıkı bir ilgi vardır. Bunlar daima birbirlerini çağırır.

Örneğin “kitap” sözü aklımızda hemen varlık olarak “kitap” nesnesini canlandırır. Ya da bir kitabı gördüğümüzde zihnimize hemen onu karşılayan isim gelir.

Kavramlar için ise bu kadar belirgin bir ilişkinin varlığını söyleyemeyiz. Örneğin “dert” dediğinde aklımızda bir nesne canlanmaz; ancak bunun insanı sıkıntıya sokan bir durum olduğu zihnimize belirir. Şimdi isim çeşitlerini görelim.

1. Cins (Tür) İsmi

Aynı türden varlıkları karşılayan isimlerdir. Bu varlıkların benzerleri etrafta çoktur:
“Ağaç, çiçek, kitap, ev, okul, insan, ders...”

2. Özel İsim

Tek olan, tam bir benzeri bulunmayan varlıkları karşılayan isimlerdir.
Balıkesir, Çukurova, Alpler gibi yer adları, Yunus, Serpil, Recep gibi kişi adları,

Türkiye, Portekiz, Hollanda gibi ülke adları, Günün Ötesi, Kiralık Konak, Türk Edebiyatı, Hürriyet gibi kitap, dergi, gazete adları, Bilkent Üniversitesi, Yeşilay, Türkiye Büyük Millet Meclisi gibi kurum adları, Almanca, Türkçe, Rusça gibi dil adları, İslâmiyet, Ortodoks, Yahudilik gibi din adları, Boncuk, Tekir, Yumak gibi hayvanlara verilen adlar özel isimdir.

3. Tekil İsim

Sayıcı tek bir varlığı karşılayan isimlere tekil isim denir.

Bunlar “kitap, çocuk, şiir, bilgisayar...” gibi bir varlığı karşılayan isimlerdir.

4. Çoğul İsim

Sayıcı birden çok varlığı karşılayan isimlerdir. Çoğul isimler, “-ler, -lar” eki getirilerek yapılır.

“Kitaplar, çocuklar, şiirler, bilgisayarlar...” isimleri çoğul isimlerdir.

5. Topluluk İsmi

Yapıcı tekil olduğu hâlde, yani çoğul eki almadığı halde birden çok varlığı karşılayan isimlere topluluk ismi denir.

“Toplum, halk, millet, ordu, bölük, sürü...” sözcükleri birer topluluk adıdır. Topluluk isimleri de çoğul eki alabilir. Bu durumda grupların çoğulu bildirilmiş olur. Örneğin,
“Ordular ilk hedefiniz Akdeniz!” cümlesinde “ordu” topluluk ismi çoğul eki almıştır. Burada ordunun birden fazla olduğu anlatılmak istenmiştir.

6. Somut (Madde) İsim

Duyu organlarımız ile algılanan isimlere somut isim denir.

“Kitap, masa, insan, ışık...” beş duyumuzdan biri ile algılanan somut isimlerdir.

7. Soyut (Mana) İsim

Duyu organlarımız ile algılanamayan, ama varlığına inandığımız isimlerdir.

“Neşe, özlem, sevgi, korku...” duyu organlarımız ile algılanamayan soyut isimlerdir.

İSİM (AD) TAMLAMALARI

Bir ismin aitlik ilgisi bakımından daha belirli hâle gelmesi için başka bir isim tarafından tamlanmasıyla meydana gelen söz öbeğine **isim tamlaması** denir.

Belli kurallar dâhilinde en az iki sözcük bir araya gelerek isim tamlamasını oluşturur. İsim tamlamaları "tamlayan ve tamlanan" olmak üzere iki unsurdan oluşur. Tamlayan birinci sözcük, tamlanan ise ikinci sözcüktür. İsim tamlamalarının tamlayanında ilgi, tamlananında ise iyelik eki vardır.

Şimdi isim tamlamasının türlerini görelim.

1. Belirtili isim Tamlaması

Tamlayanın ilgi, tamlananın iyelik eki aldığı tamlamalardır.

Her iki unsuru da ek alarak oluşturulan bu tür tamlamalarda kuvvetli bir aitlik ilgisi vardır.

"Evin kapısı açık kalmış."

cümlesindeki "evin kapısı" altı çizili söz öbeği belirtili isim tamlamasıdır. Görüldüğü gibi, her iki sözcük de ek almıştır. Bu tamlamada iki sözcük arasındaki kuvvetli bir ilişki kendini göstermektedir.

Belirtili isim tamlamalarında tamlayan ile tamlanan arasına başka sözcükler girebilir.

"Kerem'in mavi gömleği güzelmiş."

cümlesinde araya "mavi" sıfatı girmiştir. "- den" hal eki tamlayanda kullanılan ilgi ekinin yerine geçerek belirtili isim tamlaması kurabilir.

"Resimlerin birini de ben alayım."

cümlesindeki "resimlerin birini" sözü belirtili isim tamlamasıdır. Biz bunu "resimlerden birini" biçiminde de söyleyebiliriz. Yani sadece tamlayan eki "-in" yerine, aynı işlevi gören "-den" hâl ekini getirmiş oluyoruz.

Belirtili isim tamlamalarında bir tamlayan birden fazla tamlanana bağlanabileceği gibi, bir tamlanan birden fazla tamlayana da bağlanabilir.

"Evin bahçesi, odaları, mutfağı o kadar geniş ki..."

cümlesinde "evin" tamlayan; "bahçesi, odaları, mutfağı" sözcükleri de tamlananlardır.

"Kırların, çiçeklerin, kuşların, böceklerin neşesi hepimizi coşturmuştu."

cümlesinde "kırların, çiçeklerin, kuşların, böceklerin" tamlayan; "neşesi" tamlananıdır.

2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayanın ilgi eki almayıp tamlananın iyelik eki aldığı tamlamalardır.

Bu tür tamlamalarda bir ismin başka bir isme aitliğinden çok bir nesne ya da kavram ismi oluşturmak esastır.

"Çocuğun elbisesini alacağız."

cümlesindeki "çocuğun elbisesi" tamlaması belirtilidir. Bu tamlamada belli bir çocuğa ait elbiseden söz edilmektedir.

Biz bu tamlamayı,

"Çocuk elbisesi alacağız."

şeklinde söylersek yani "-nın" ekini kaldırırsak tamlama belirtisiz olur. Bu durumda belli bir kişiye ait elbiseden değil, genel bir elbise çeşidinden "çocuk elbisesi"nden söz etmiş oluruz.

Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan tamlananın neden yapıldığını, neye benzediğini bildirebilir:

"Lahana turşusu", "Erik hoşafı", "Bulgur pilâvı"

Bu tamlamalarda tamlayan tamlananın neyden yapıldığını bildirir.

"Deve kuşu", "Kılıç balığı", "Küpe çiçeği"

Bu tamlamalarda ise tamlayan tamlananın neye benzediğini bildirir.

Belirtisiz isim tamlaması sıfat göreviyle kullanılabilir.

"El yazması kitaplar şimdi çok değerli."

cümlesinde "el yazması" belirtisiz isim tamlamasıdır. Bu tamlama cümlede sıfat göreviyle kullanılmıştır.

3. Takısız İsim Tamlaması

Tamlayanı ve tamlananı ek almamış olan isim tamlamalarıdır.

Takısız isim tamlamalarında her iki unsur da ilgi ve iyelik eklerini almaz.

Bu tamlamaları iki grupta inceleyebiliriz:

a. Bir şeyin neyden yapıldığını gösterir.

"Boynunda altın kolye vardı."

cümlesindeki "altın kolye" sözü kolyenin altından yapıldığını gösterir.

"Cam vazo, çelik tencere, deri mont"

tamlamaları da bunlara örnektir.

b. Bir şeyin neye benzediğini bildirir.

"Altın saçları rüzgârda dalgalanır."

cümlesinde "altın saç" takısız isim tamlamasıdır. Bu tamlamada "saçlar" altına benzetilmiştir.

"Gül yanak, zeytin göz, tilki Rıfkı..."

gibi tamlamalar takısız isim tamlamasıdır.

4. Zincirleme İsim Tamlaması

Tamlayanın, tamlananın veya her ikisinin kendi içinde başka bir isim tamlaması olduğu söz öbekleridir.

Zincirleme isim tamlamaları en az üç ismin bir araya gelmesi ile oluşur.

"Macera romanlarının okuyucusu çoktur."

cümlesinde "macera romanları" belirtisiz isim tamlamasıdır. Bu tamlamaya "-nın" ilgi eki eklenmiş ve tamlama "okuyucusu"

tamlananına bağlanmış. Böylece iki tamlama iç içe girmiş ve zincirleme isim tamlaması olmuştur:

"Saka kuşunun ötüşü çok hoştu."

cümlesinde "saka kuşunun ötüşü" üç isimden oluşan zincirleme isim tamlamasıdır. Tamlayan "saka kuşu", tamlanan ise "ötüşü" sözcüğüdür.

SIFAT (ÖN AD)

İsimleri niteleyen ya da belirten sözcüklere **sifat** denir.

Sıfatların varlığı isimlere bağlıdır. Bu nedenle sıfatlar tek başına kullanılamaz. Bu açıdan sıfatlar tamlama olarak karşımıza çıkar.

"Güzel kitapları hemen alırım."

cümlesinde "güzel" sözcüğü "kitap" isminin özelliğini belirten bir sıfattır. Burada "kitap" isminden önce gelerek onun özelliğini belirtmiş ve sıfat olmuştur.

Bu nedenle bir sözcük yalnız başına sıfat olamaz. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi mutlaka bir isimle kullanılır.

Sıfatlar kendi içinde niteleme ve belirtme sıfatları olmak üzere ikiye ayrılır.

A. Niteleme Sıfatları

B. Belirtme Sıfatları

A. NİTELEME SIFATLARI

Varlıkların yapısal özelliklerini ortaya koyan sıfatlardır.

Niteleme sıfatları isimlerin nasıl olduğunu bildirir ve isme sorulan "nasıl" sorusuna cevap verir.

"Kimsesiz çocuklara yardım edelim."

cümlesindeki "kimsesiz" sözcüğü, "çocuklar"ın özelliğini belirtmektedir. Bu cümlede "çocuklar" ismine "nasıl" sorusunu sorduğumuzda "kimsesiz" cevabını almaktayız.

"Siyah gözlükler sana yakışmış."

cümlesinde "siyah" sözcüğü gözlüğün yapısal özelliğini anlatan bir sıfattır.

Nasıl gözlük?

Siyah gözlük.

Görüldüğü gibi isme sorulan "nasıl" sorusuna cevap veriyor.

Adlaşmış Sıfat

Bazen kişinin tam olarak bilinmediği ya da niteliğinin vurgulanmak istendiği durumlarda isim söylenmeyip sıfat, ismin yerine geçirilebilir. Bu tür sözcüklere adlaşmış sıfat denir.

Adlaşmış sıfatlar niteleme sıfatlarıyla yapılıdır.

"Akıllı insanlar kendine güvenir."

cümlesinde niteleme sıfatı olan "akıllı" sözcüğü,

"Akıllılar kendine güvenir."

cümlesinde "insanlar" isminin düşmesiyle adlaşmış sıfat olmuştur.

B. BELİRTME SIFATLARI

Varlıkların diğer varlıklarla ilgileri sonucunda aldığı özellikleri belirten sıfatlardır.

Belirtme sıfatları varlıkların geçici özelliklerini belirtir.

Belirtme sıfatları kendi arasında dört gruba ayrılır.

1. İşaret Sıfatı

Varlıkların bulunduğu yerleri gösteren sıfatlara işaret sıfatı denir.

Bu sıfatlar, söyleyen kişinin, sözünü ettiği nesneye uzaklığına göre değişir.

"Bu kitabı ben aldım."

cümlesinde yakındaki kitabı,

"Şu kitabı verir misin?"

cümlesinde biraz uzaktaki kitabı,

"O kitabı getirir misin?"

cümlesinde çok uzakta olan ya da, sözü edilen kitabı işaret etme anlamı vardır.

Yukarıdaki cümlelerde bulunan "bu, şu, ve o" sözcükleri işaret sıfatıdır.

İşaret sıfatları, isme "hangi" sorusunun sorulmasıyla bulunur.

Hangi kitap?

Bu kitap.

2. Sayı Sıfatları

İsimlerin sayısal özelliklerini bildiren sıfatlara sayı sıfatı denir.

Sayı sıfatları kendi içinde dörde ayrılır:

a. **Asıl sayı sıfatları:** İsimlerin sayılarını kesin olarak belirten sıfatlara asıl sayı sıfatı denir.

"Üç arkadaş geziye çıktık."

"İzmir'de on gün kalacaktık."

"Bu çantayı ancak iki kişi taşıyabilir."

b. **Sıra sayı sıfatı:** Varlıkların sırasını bildiren sıfatlara sıra sayı sıfatı denir.

Sıra sayı sıfatları isimlere gelen "-ıncı, -inci" ekleri ile yapılıdır.

"Biz beşinci katta oturuyoruz."

"Buradaki birinci günüm iyi geçmişti."

c. **Üleştirme sayı sıfatı:** İsimlerin eşit paylara ayrılmış olduğunu belirten sıfatlara **üleştirme sayı** sıfatı denir.

Bu sıfatlar isimlere getirilen "-ar, -er" eki ile oluşturulur.

"Öğrencilere ikişer kitap verildi."

"Her komşuda yarımşar saat kaldık."

d. **Kesir sayı sıfatı:** İsimleri kesirli olarak belirten sıfatlardır.

"Bu işte yüzde yirmi kâr var."
"Yarım kilo kıyma yeter."

3. Belgisiz Sıfat

İsimlerin sayı bakımından belirsizliklerini ifade eden sıfatlara **belgisiz sıfat** denir.

Bazı işlerde acele edilmeli.
Birkaç arkadaş dışarıda bekliyor.
Hiçbir emek boşa gitmez.
Bütün öğrencileri bahçeye çıkarmışlar.
Her konuda bilgi sahibi olamayız.
Bir gün yine karşılaşırız.

cümlelerinde altı çizili sözcükler belgisiz sıfatlardır.

Bu sözcükler, isimleri sayıca belirtmişler, ama onların ne kadar olduğunu belirtmemişler.

4. Soru Sıfatı

İsimlerin niteliğini, herhangi bir özelliğini soru yolu ile bildiren sıfatlardır.

"Nasıl şiirleri beğenirsiniz?"
"Kaçar gün kaldın şehirlerde?"
"Hangi konuyu işleyeceğiz?"
"Kaç soru çözmeli günde?"

SIFATLARDA KÜÇÜLTME

Sıfat olan sözcüğün anlamında küçültme ya da daralma, "-cik,-ce, (-ı)msı, (-ı)mtırak" ekleri ile yapılır.

Bu eklerin getirilmesi ile oluşan sıfatlara küçültme sıfatları denir.

"Küçük bir evleri vardı."
cümlesinde "küçük" sıfattır ve kendinden sonra gelen ismin niteliğini belirtmektedir.

"Küçücük evleri vardı."
cümlesinde "-cik" eki almış "küçücük" sözcüğü de niteleme sıfatıdır. Buradaki "küçücük" sözcüğün "küçük" sözcüğünden farkı, eklendiği ismin anlamında küçültme yapmış olmasıdır.

Küçük ev ¾® küçücük ev
"Ekmek ayvasının ekşimsi bir tadı vardı."
"Üzerine mavimtırak bir ceket giymişti."
"Masada kalınca bir kitap duruyordu."
Yukarıdaki cümlelerdeki altı çizili sözcükler küçültme sıfatıdır.

SIFATLARDA PEKİŞTİRME

Sıfatlarda pekiştirme, yani anlamın kuvvetlendirilmesi iki şekilde yapılır: Sıfat olan sözcüğün ünlüye kadarki ilk hecesi alınır, daha sonra "m, p, r, s" harflerinden uygun olanı getirilir. En son da sıfat olan sözcük tekrar yazılır.

İsterseniz "temiz" sözcüğü üzerinde bu anlatılarımızı uygulayalım:

Te - r - temiz = tertemiz
"Çocuklar bembeyaz elbiseler giymişlerdi."
"Dümdüz yolda ilerliyorduk."

"Şöyle yemyeşil çimenlerin üzerine uzansam!"

cümlelerinde altı çizili sözcükler pekiştirme sıfatıdır.

Sıfat olan sözcüğün tekrar edilmesi ile yapılır. Örneğin "çeşit" sözcüğünü ele alalım. Bu sözcük tekrar ederek bir ismi nitelediğinde pekiştirme sıfatı olur:

"Çeşit çeşit meyveler vardı masada."
Bu cümlede altı çizili sözler pekiştirme sıfatıdır.

"Bahçede uzun uzun ağaçlar vardı."
"Derin derin ırmaklar aşarak geldik."
cümlelerindeki altı çizili sözler pekiştirme sıfatıdır.

SIFATLARDA DERECELENDİRME

Sıfatlarda derecelendirme "pek, çok, daha, en..." gibi sözcüklerle yapılır.

"Kardeşin onlardan daha akıllı biri."
cümlesinde "daha" sözcüğü üstünlük,
"En güzel kitap buydu."
cümlesinde "en" sözcüğü en üstünlük,
"Çok güzel çiçekleri vardı."
cümlesinde "çok" sözcüğü aşırılık anlamı katmıştır.

ZAMİR (ADIL)

İsim olmadıkları hâlde isim gibi kullanılan, isimlerin yerini tutan kelimelere zamir denir.

Zamirler sözcük ve ek durumunda olmak üzere ikiye ayrılır.

A. Sözcük Hâlindeki Zamirler

1. Kişi Zamirleri
2. İşaret Zamirleri
3. Belgisiz Zamirler
4. Soru Zamirleri

B. Ek Hâlindeki Zamirler

1. İlgi Zamiri
2. İyelik Zamirler

A. SÖZCÜK HÂLİNDEKİ ZAMİRLER

Sözcük durumundaki adılar da kendi aralarında şahıs, gösterme, belgisiz ve soru olmak üzere dörde ayrılır.

1. Şahıs (Kişi) Zamirleri

Sadece insan isimlerinin yerini tutan zamirlerdir. Sözü söyleyenle diğerlerini ayırmada kullanılır. Üç tekil, üç de çoğul olmak üzere altı şahıs zamiri vardır. Bunlara kişi adılı da denir.

Bu zamirler; "ben, sen, o, biz, siz, onlar" dır.

"Size ben yardım ederim."
"O, sana mektup göndermiş."

Şahıs zamirlerinin yerine kullanılabilen, ama esas olarak şahıs zamirleriyle birlikte

kullanılarak cümledeki anlamı pekiştiren “kendi” zamiri vardır. Bu zamire “dönüşlülük” zamiri de denir. Dönüşlülük zamirlerinin asıl görevi anlamı pekiştirmektir.

“Bu kitabı ben yazdım.”

“Bu kitabı ben kendim yazdım.”

İki cümle arasındaki anlam derecesi açıkça görülmektedir.

2. İşaret (Gösterme) Zamirleri

İsimleri, yerini işaret yoluyla, göstererek tutan zamirlerdir.

Gösterme adları tekil ve çoğul olarak kullanılabilir. Asıl işaret zamirleri “bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar”dır.

“Bu bana dedemden kaldı.”

“O dün kapıya bırakılmış.”

“Şunlar neden masanın üzerinde duruyor.”

“Şu senin değil mi?”

“Bunlar en sevdiğim kitaplarımdır.”

İşaret zamirleri varlıkların mesafesini belirtmek için kullanılır.

Yakında olan için : bu

Biraz uzakta olan için : şu

En uzakta olan için : o

İşaret zamirleri kullanılır.

“O ve onlar” zamirleri hem işaret hem de şahıs zamiri olarak kullanılabilir.

Bu zamirler insan isimlerinin yerine kullanılırsa şahıs, insan dışındaki nesnelere yerine kullanılırsa işaret zamiridir.

“O, tatilde dayısının yanına gidecek.”

“Onlar, sınıfın en çalışkan öğrencileridir.”

cümlelerindeki altı çizili zamirler insanların yerine kullanıldığından şahıs zamiri,

“O, okula giderken cebinden düşmüş.”

“Onlar, bayatladığı için çöpe atılacak.”

cümlelerindeki altı çizili zamirler, insan dışındaki nesnelere karşıladığı için işaret zamiridir.

3. Belgisiz Zamirler

İsimlerin yerini belli belirsiz, kesin olmayacak şekilde tutan zamirlerdir. Hangi varlığın yerini tuttukları açıkça belli değildir. Bunlara belirsizlik adlı da denir.

Başlıca belgisiz zamirler şunlardır:

“Bazısı, kimi, çoğu, hepsi, birkaçı, birçoğu, tümü, tamamı, herkes, hiçbiri, biri, falan, şey ...”

“Bana her şey seni hatırlatıyor.”

“Biri bizi gözetliyor.”

“Herkes bu kitabı okusun.”

“Öğrencilerin çoğu Türkçeyi sever.”

“Kimler ödevini yapmamış.”

4. Soru Zamirleri

İsimlerin yerini soru yoluyla tutan zamirlerdir. Esas soru zamirleri “kim” ve “ne”dir. Bunun yanında soru bildiren diğer sözcükler de soru zamiri olarak kullanılabilir.

“Annem sana ne dedi?”

“Bu çocuk da kim?”

“Bu saate kadar nerede kaldın.”

“Şimdi nereye gidiyoruz?”

“Soruların kaçını çözmüş?”

“Bu işi kime danışalım?”

“Hanginiz bu soruyu çözecek.”

Soru zamiri olarak kullanılabilecek diğer sözcükler şunlardır: “Nere, nereye, nerede, nereden, kime, kimde, kimden, kimi, kaç, kaçımız, hanginiz ...”

B. EK DURUMUNDAKİ ZAMİRLER

1. İyelik Zamirleri

İsmlere getirilerek, onların ait olduğu kişiyi bildiren zamirlerdir.

1. tekil - m

2. tekil - n

3. tekil - ı

1. çoğul - miz

2. çoğul - niz

3. çoğul - ları

“Okulumuz ana yolun kenarındadır.”

“Annesi güzellik salonu açmış.”

Kısacası, isim tamlamalarının tamlananlarında bulunan eklerle iyelik zamiri denmektedir. İyelik ekleri aynı zamanda iyelik zamiridir.

2. İlgi Zamiri

Cümlede daha önce geçmiş bir ismin ya da isim tamlamalarında tamlananın yerini tutan ek hâlindeki “-ki” zamiridir. Bu zamir kendinden önceki kelimeye bitişik yazılır.

“Bizim arabamız sizinkinden eski.”

“Bahçedekiler içeri girsin.”

“Üzerindeki sana çok yakışmış.”

cümlesindeki altı çizili sözcüklerdeki “-ki” eki ilgi zamiridir.

ZARF (BELİRTEÇ)

İsimlerin varlıkları ya da kavramları karşılar. Fiillerin ise hareketleri, oluşları karşılar.

Varlıkların nasıl belli nitelikleri varsa, fiillerin de belli nitelikleri vardır. İsmi niteliğini bildiren sözcüklere sıfat demiştik. Fiillerin niteliğini bildiren sözcüklere de zarf denir.

“Güzel bir kitap okuyorum.”

cümlesinde “güzel” sözcüğü “kitap” isminin niteliğini bildiriyor, onun nasıl olduğunu açıklıyor. Öyle ise bu sözcük sıfat görevindedir.

Aynı sözcük;

“Bu kitap daha güzel görünüyordu.”

cümlesinde "görünmek" fiilinin nasıl olduğunu bildiriyor. İşte bu durumda "güzel" sözü zarftır.
Zarflar kendi içinde beşe ayrılarak incelenir:

1. Durum Zarfları

Fiilin durumunu yani nasıl yapıldığını bildiren sözcüklerdir. Fiile sorulan "nasıl" sorusuna cevap verir.

"Kardeşim, hızlı koşardı."

Bu cümlede "hızlı" sözcüğü "koşmak" eyleminin durumunu anlatmaktadır. Bunu eyleme sorduğumuz "nasıl" sorusu ile bulabiliriz.

"Mobilyalar çok yeni görünüyordu."

- Nasıl görünüyor?

- Yeni görünüyor.

"Derdini iyi anlatırsan çözüm bulursun."

"Neden çok sessiz konuşuyorsun?"

cümlelerinde altı çizili sözler durum bildiren zarflardır.

2. Zaman Zarfı

Fiilin yapıma zamanını bildiren sözcüklere zaman zarfı denir.

Zaman zarfları fiile sorulan "ne zaman" sorusuna cevap verir.

"İzmir'den dün geldim."

cümlesinde "dün" sözcüğü,

"Bu konuyu akşam konuşalım."

cümlesinde "akşam" sözcüğü,

"O erken kalkar, geç yatardı."

cümlesindeki "erken ve geç" sözcükleri fiile sorulan "ne zaman" sorusuna cevap veren zaman zarflarıdır.

3. Yön Zarfı

Fiilin yöneldiği yeri bildiren sözcüklere yön zarfı denir.

Yön zarfları ek almadan kullanılır ve fiile sorulan "nereye" sorusuna cevap verir.

Bunlar **"aşağı, yukarı, içeri, dışarı, ileri, geri, öte, beri"** sözcükleri eylemin yönünü belirttiğinde yön zarfı olur.

"İsterseniz aşağıya inelim."

cümlesinde, fiile "Nereye inelim?" diye sorarsak, "aşağı" cevabı gelir.

Bu sözcük ek almadan da kullanıldığına göre yön zarfıdır.

Eğer cümle,

"İsterseniz aşağıya inelim."

şeklinde olsaydı, sözcük isim görevinde kullanılmış olacaktı. Çünkü ikinci cümlede sözcük, çekim eki alarak kullanılmıştır.

aşağı ^{3/4} aşağıya

Aşağı inecek misiniz?

Öte git de rahatlayalım.

Geride gelmeyi düşünüyorlar mı?

Beride gel de ne ezdiğine bak.

İleri git, sonra tekrar gelirsin.

Dışarı çıkarsan üşürsün.

İçeri gir de, biraz konuşalım.

cümlelerinde altı çizili sözcükler yön zarflarıdır.

4. Miktar Zarfları

Fiilleri miktar bakımından sınırlandıran sözcüklerdir. Miktar zarfları diğer zarflardan farklı olarak fiilin, sıfatın, zarfın miktarlarını da bildirir.

Miktar zarfları fiile sorulan "ne kadar" sorusuna cevap verir.

"İstanbul'da çok gezdiniz mi?"

cümlesinde "gezmek" fiiline "ne kadar" sorusunu sorarsak "çok" cevabı gelir. İşte fiilin miktarını bildiren bu sözcük zarftır.

Bu tür zarflar sıfata sorulan "ne kadar" sorusuna da cevap verebilir.

Örneğin;

"Çok güzel bir evi vardı."

cümlesinde "ev" isimdir. "Nasıl ev?" diye sorarsak "güzel" sıfatı cevap verir.

"Ne kadar güzel?" diye sorarsak "çok" cevabı gelir. İşte sıfatın derecesini bildiren "çok" sözcüğü zarftır. Çünkü burada çok olan güzeldir.

Bu tür zarflar, başka bir zarfın derecesini de bildirebilir. Bu durumda zarfa sorulan "ne kadar" sorusuna cevap verir.

"Çok hızlı koşuyor."

cümlesinde "koşuyor" fiildir.

"Nasıl koşuyor?" diye sorarsak "hızlı" zarfını buluruz.

"Ne kadar hızlı?" diye sorduğumuzda ise "çok" cevabı gelir.

Zarfın derecesini bildiren bu sözcüğe de zarf diyoruz.

"O, bu derse pek çalışmadı."

"Pek sağlam bir ayakkabıya benzemiyor."

"Pek akıllısın sen de!"

"Ne kadar" sorusu elbette sadece zarfı buldurmaz.

"Fazla mal göz çıkarmaz."

cümlesinde altı çizili sözcük "mal" isminin miktarını bildirdiği için sıfattır. Çünkü isimlerin zarfı olmaz.

5. Soru Zarfı

Cümlelerde zarfları bulmak için kullandığımız sorular vardı.

"Sizi nasıl tanımam?"

"Gittiği yerden ne zaman dönecek?"

"Ne kadar hızlı yürüyor?"

"Neden söz vermesine rağmen gelmiyor?"

"Ne konuşup duruyorsun ki?"

cümlelerinde altı çizili sözcükler soru zarfıdır.

EDAT (İLGEÇ)

Kendi başına bir anlamı olmayan, diğer söz ve söz öbekleriyle kullanıldığında anlam kazanan sözcüklerdir.

Kimi edatlar cümlede tek başına kullanılıyor olsa bile, anlamlı olması ancak cümle içinde kullanılmasına bağlıdır.

"İçin, kadar, göre, doğru, sonra, dolayı, beri, gibi, yalnız, ile..."

belli başlı edatlardır.

Edatlar, sözcük türü olarak bağlaçlara yakın olduğundan bazen onlarla karıştırılabilir. Önce karışan edatlardan başlayarak önemli olanları inceleyelim.

Edat olarak cümlede değişik anlamlar verecek biçimde kullanılır. Daha çok kendinden önceki sözcüğe eklenerek "- le, - la" biçiminde görülür.

"Almanya'ya uçak ile gidecekmış."

cümlesinde araç bildirir.

"Yarın arkadaşlar ile balığa gideceğiz."

cümlesinde birliktelik bildirir.

"Davranışının doğru olmadığını güzellikle anlat."

cümlesinde durum bildirir.

Burada "ile"nin edat ve bağlaç oluşu arasındaki ayrımı da belirtelim.

Cümlede "ile" sözünün olduğu yere "ve" sözünü koyduğumuzda anlam bozukluğu oluyorsa "ile" edat; olmuyorsa bağlaçtır.

"Ben öykü ile şiiri çok severim."

cümlesinde "ile" bağlaçtır. Çünkü bu cümlede "öykü - şiir" sözcüklerini birbirine bağlamıştır. Ayrıca bu cümlede "ile" yerine "ve" sözcüğü getirilebilir:

"Ben öykü ve şiiri çok severim."

Ama;

"Ben yıllardır öykü ile uğraştım."

cümlesinde "ile" sözcüğü yerine "ve" getiremeyiz:

"Ben yıllardır öykü ve uğraşırım."

Görüldüğü gibi "ile" yerine "ve" getirilemiyor. Demek ki bu cümlede "ile" edattır.

Bunların dışındaki edatları cümlelerle göstereyim.

"Buz gibi limonatayı içiverdi."

"Bu hediyeye etmek için mi aldın?"

"Aslında onun kadar çalışmadım."

"Sabaha doğru eve varabildi."

"Şimdiye dek hiçbir konuda başarılı olamadın."

"O günden sonra Ayhan ile hiç görüşmedim."
cümlelerindeki altı çizili sözcükler edattır.

BAĞLAÇ

Kendi başına bir anlamı olmayan, cümlede eş görevli söz ya da söz öbeklerini hatta cümleleri birbirine bağlayan sözcüklerdir.

Bağlaçlar edatlardan farklı olarak cümle içinde bağladıkları sözlerin görevlerinde

herhangi bir değişme yapmazlar, cümleden çıkarıldıklarında anlamda değişme olsa bile bozulma olmaz.

Kimi bağlaçlar bağlayacakları sözcüklerin arasında kullanılır.

"Çiçekçiden karanfil ve gül aldım."

Kimi bağlaçlar cümleleri birbirine bağlar:

"Eve gidiyorum, ama yine geleceğim."

cümlesinde "ama" bağlacı iki cümleyi birbirine bağlamıştır.

"Kitabı verdi, fakat geri almadı."

"Ankara'ya gitmedim, çünkü işim düşmedi."

"Pek dikkat çekmedi, oysa güzel bir filmi."

"İki yıldır hiç görmedim, yalnız arada bir telefonlaşırız."

"Hem koşuyor hem bize lâf yetiştiriyordu."

"Ya işinizi güzelce yapın ya da bu işten vazgeçin."

"Üniversiteyi bitirdi, hatta öğretmenliğe bile başladı."

Bu bağlaçların dışında özelliği olan, yazımı yönünden eklerle karışan bağlaçlar da vardır. Bunların en önemlileri "de" ve "ki" bağlaçlarıdır.

Edatlarla ya da diğer sözcük türleriyle karışan bağlaçlar da vardır. Bunlar "yalnız, ancak, bir, tek" gibi edatlardır. Bu sözcükler kullanıldıkları cümlelerde "sadece" anlamını veriyorlarsa edat; "fakat" anlamını veriyorlarsa bağlaç görevindedirler. Bunları cümleler üzerinde gösterelim.

"O kadından şikâyet eden yalnız sen değilsin."

"Benim sözümü bir sen dinlemezsin zaten."

"Bu odaya ancak beş kişi sığar."

"Tek bu olay değil, daha birçok sebep var beni kızdıran."

cümlelerinde altı çizili sözcükler "sadece" anlamına geldikleri için edat göreviyle kullanılmışlardır. Aynı sözcükleri değişik görevlerde de kullanabiliriz.

"Ben gelirim, yalnız yol parasını siz ödersiniz."

"Söylediklerine inanmıyorum, ancak benim yapabileceğim bir şey yok."

cümlelerinde altı çizili sözcükler "fakat" anlamına geldiklerinden bağlaç olarak kullanılmışlardır.

ÜNLEM

Yalnız başına anlamı olmayan, cümle içinde, sevinme, korku, özlem, kızma gibi duyguları anlatan ya da seslenme bildiren sözcüklere ünlem denir.

Ünlemlerin cümledeki söyleyişe göre anlam kazanır.

"A, kim gelmiş?"

"Yazık, çocuk hasta olmuş!"

"Eyyvah, çantam otobüste kaldı!"

"Tüh, yine yanlış yaptım!"

cümlelerindeki altı çizili kısımlar ünlemdir.

FiİL (EYLEM)

İsimler varlıkları, kavramları karşılayan sözcüklerdir. Fiiller ise hareketleri, oluşları, durumları karşılar. Fiiller genel olarak mastar hâlinde ifade edilir. Mastar hâlinde bir hareketin adı olurlar: "yürümek, olmak, düşünmek vs."

FiİL ÇEKİMİ

Fiillerin kip ve şahıs bildirecek biçimde düzenlenmesine **fiil çekimi** denir.

Fiil çekiminde kip mutlaka bulunur, ancak şahıs bazen bulunmayabilir. Fiil çekiminin daha iyi anlaşılabilmesi için kip ve kişi kavramları üzerinde durmak gerekir.

Fiillerde Kip

Eylemlerin bir hareketi, oluşu, durumu ortaya koyuşu farklı şekillerde olur. Bazen bunlar bir başkasına haber verme şeklinde aktarılır, bazen bir koşula bağlanır, bazen istenen bir durum anlatılır. Buna **fiilin kipi** denir. Türkçede kipler iki grupta incelenir. Bunlar haber kipleri ve dilek kipleridir.

1. Haber (Bildirme) Kipleri

Çekiminde kesin bir zaman ifadesi olan fiiller haber kipindedir. Haber kiplerinin beş çekimi vardır. Bunları çekimleriyle birlikte gösterelim.

a. Bilinen geçmiş zaman: Eylemin yapılışının kesin olarak bilindiğini gösteren kiptir. Bu kip "-dı, -di, -du, -dü; -tı, -ti, -tu, -tü.." eki ile yapılır. Türkçe'de üçü tekil, üçü çoğul olmak üzere altı kişi vardır.

b. Öğrenilen geçmiş zaman: Bildirilen işin yapıldığını, başkasından duyma şeklinde anlatan kiptir. Bu çekimin eki "-mış, -miş, -muş, -müş"tür.

Dal - mış - ım
Dal - mış - ımın
Dal - mış
Dal - mış - ız
Dal - mış - ınız
Dal - mış - lar

c. Şimdiki zaman: Eylemin söylendiği anla yapıldığı ânın bir olduğunu gösterir. Bu çekimin eki "-yor"dur.

Alış - (ı)yor - um
Alış - (ı)yor - sun
Alış - (ı)yor
Alış - (ı)yor - uz
Alış - (ı)yor - sunuz
Alış - (ı)yor - lar

Parantez içinde gösterilen yardımcı ses, ünlüyle biten fiillerde görülmez: "uyu - yor"
Fiile şimdiki zaman anlamı veren bir diğer ek de "-makta, -mekte" dir. Mastar ekiyle "-de" hal ekinin kaynaşmasından oluşan bu ek günümüzde tamamen şimdiki zaman anlamı veriyor.

Ver - mekte - y - ım
Ver - mekte - sin
Ver - mekte
Ver - mekte - y - ız
Ver - mekte - siniz
Ver - mekte - ler

d. Gelecek zaman: Eylemin, söylendiği andan sonra yapılacağını ifade eden kiptir.

Bu çekimin eki "-acak, -ecek"tir.

Bul -acak - ım (bulacağım)

Bul -acak - ımın

Bul -acak

Bul -acak - ız (bulacağız)

Bul -acak - ınız

Bul -acak - lar

Not : "k" sesinin "ğ"ye dönüştüğüne dikkat etmelisiniz.

e. Geniş zaman: Fiilin herhangi bir zamanda yapılabildiğini gösteren kiptir.

Bu çekimin eki "-r, -ar, -er"dir.

Koş - ar - ım

Koş - ar - ımın

Koş - ar

Koş - ar - ız

Koş - ar - ınız

Koş - ar - lar

2. Dilek (İsteme) Kipleri

Bu kiplerde zaman anlamı yoktur. Bu kipler bir isteği, arzuyu vs. bildirir.

Örneğin; "gitmeliyim" sözünde bu işin ne zaman yapılacağı değil, gitmenin arzu edildiği anlatılmak isteniyor.

Dilek kiplerinin dört çekimi vardır.

a. Gereklilik kipi: Eylemin yapılması gerektiğini anlatan kiptir.

Al - malı - y - ım

Al - malı - ımın

Al - malı

Al - malı - y - ız

Al - malı - ınız

Al - malı - lar

Gereklilik kipi bazen cümleye ihtimal anlamı katar.

"Soruları bir saatte çözmeliyiz."

cümlesine gereklik anlamı katan kip,

"Soruları şimdiye kadar çözmüş olmalı."

cümlesine ihtimal anlamı katmıştır.

b. Şart kipi (dilek - koşul) : Bazı cümlelerde dilek, bazılarında koşul anlamı katan fiil çekimidir.

Sor - sa - m

Sor - sa - n

Sor - sa

Sor - sa - k

Sor - sa - nız

Sor - sa - lar

Şart kipi cümleye bazı anlamlar da katar.

"Şu işler bir bitse de rahatlasak."

cümlesinde istek,

"Balkona çıksa beni görecekti."

cümlesinde koşul anlamı verir.

c. İstek kipi: Fiillere "-a, -e" eki getirilerek yapılır.

Sev - e - y - im (-eyim)

Sev - e - sin

Sev - e

Sev - e - lim

Sev - e - siniz

Sev - e - ler

Bunlardan en çok birinci tekil ve birinci çoğul şahıslar kullanılır.

"Sizinle sonra görüşelim."

"Ben de sizinle geleyim."

cümlelerinde bu kipi görüyoruz.

d. Emir kipi: Eylemin yapılması gerektiğini buyruk şeklinde bildiren çekimdir.

Birinci tekil ve birinci çoğul şahsın emir çekimi yoktur.

Emir kipinin çekimi kişi ekleri ile yapılır.

1. tekil kişi .....

2. tekil kişi Koş

3. tekil kişi Koş - sun

1. çoğul kişi .....

2. çoğul kişi Koş - un (koş - unuz)

3. çoğul kişi Koş - sunlar

Görüldüğü gibi emir kipinin birinci tekil ve birinci çoğul şahıslarında çekimi yoktur.

"Bu soruları hemen çöz."

"Gelin de yaptığınıza bir bakın."

cümlelerinde altı çizili fiiller emir kipiyle çekimlenmiştir.

Fiil Çekimlerinde Olumsuzluk

Fiillerin olumsuz olduğu gibi olumsuzu da vardır. Fiillerin olumsuz biçimleri, kip eklerinden önce "-ma, -me" olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılır.

Ara - dı - m } ara - ma - dı - m

Bil - miş - sin } bil - me - miş - sin

Bak - acak } bak - ma - y - acak

Koş - malı - y - ım } koş - ma - malı - y - ım

Not: Fiillerin olumsuz çekiminde geniş zaman farklı özellik gösterir.

Geniş zaman çekiminde olumsuzluk eki, kaynaşmış olarak karşımıza çıkar.

Gül - er - im } gül - me - m

Gül - er - sin } gül - mez - sin

Gül - er } gül - mez

Gül - er - iz } gül - me - y - iz

Gül - er - sin - iz } gül - mez - siniz

Gül - er - ler } gül - mez - ler

Fiil Çekimlerinde Soru

Fiil çekiminin soru şekli "mı, mi" soru eki ile yapılır.

Fiil çekiminde "mi", bazen kip ekiyle kişi eki arasında, bazen kişi ekinden sonra gelir.

Bildin } *bildin mi?*

Bilmişiz } *bilmiş miyiz?*

Biliyorsun } *biliyor musun?*

Bilmeliyim } *bilmeli miyim?*

Bilsek } *bilsek mi?*

Bileyim } *bileyim mi?*

FİİLLERDE ANLAM (ZAMAN) KAYMASI

Fiil çekimlerinde kullanılan kip ve zaman ekleri her zaman kendi anlamlarında kullanılmaz. Bu ekler birbirlerinin yerlerine de geçebilir. Bu durum sadece kip ekleriyle değil, cümlenin anlamıyla da ilgilidir.

Cümlede yüklem çekimlendiği kip veya zamanla işin yapıldığı kip veya zamanın farklı olmasına anlam kayması denir.

"Babamlar geliyor."

cümlesinde şimdiki zaman eki "-yor" kendi anlamında kullanılmıştır. Eylemlerin söylenme ve yapılma zamanı aynıdır.

"Babamlar yarın geliyor."

cümlesinde ise "-yor" eki kullanılmış, fakat ek kendi anlamında değildir. Çünkü eylem "şu an" yapılmıyor, "sonra" yapılacak. O hâlde bu cümlede şimdiki zaman, gelecek zamanın yerine kullanılmıştır.

"Pazar günleri balık tutmaya gidiyor."

cümlesinde fiil şimdiki zamanla çekimlenmiş; ama yüklem bildirdiği eylem her pazar yapılıyor yani tekrar ediyor. Öyleyse şimdiki zaman geniş zamanın yerine kullanılmıştır.

"O, henüz çok küçük yaşta annesini kaybediyor."

cümlesinde fiil şimdiki zamanla çekimlenmiş, iş geçmiş zamanda olmuş.

"Bu soruları daha sonra çözeriz."

cümlesinde fiil geniş zamanda çekimlenmiş, iş gelecek zamanda yapılacak.

"Keloğlan'ın yolu bir gün bir kasabaya düşer."

cümlesinde geniş zaman, geçmiş zaman yerine kullanılmış.

Bazı cümlelerde ise haber kipleri dilek kiplerinin yerine kullanılır.

"Bu cami de Selçuklulardan kalma bir eser olacaktır."

cümlesinde gelecek zaman, gereklilik kipi (olmalı) anlamında kullanılmıştır.

EK FİİL (EK EYLEM)

Mastar olarak bir anlamı olmayan, isim ve isim soylu sözcüklere gelerek onları cümlede yüklem olarak kullandıran ve çekimlenmiş fiillere gelerek bileşik çekimli fiiller oluşturan "imek" fiiline ek fiil denir.

Ek fiilin iki görevi vardır:

1. İsim soylu sözcükleri yüklem yapmak.

Ek fiil, isim soylu sözcükleri yüklem yaparken dört kip ekinden yararlanır. Bu kip ekleri şunlardır:

- Görülen geçmiş zaman: -di
- Duyulan geçmiş zaman: -miş
- Geniş zaman: -r
- Dilek şart kipi: -sa, -se

Şimdi bunları kısaca görelim.

a. Bilinen geçmiş zaman (idi) : İsimlere (-idi) eki getirilerek yüklem yapılır. Özneyi oluş üzerinde gördüğünü anlatır.

Çalışkandım (çalışkan - i di - m)

Çalışkandın

Çalışkandı

Çalışkandık

Çalışkandınız

Çalışkandılar

"Metin çalışkandı."

cümlesinde "çalışkan" sözcüğü ek fiilin görülen geçmiş zamanı ile yüklem olmuştur.

b. Öğrenilen geçmiş zaman (imiş) : Öznenin başkasından duyulan bir oluş içinde bulunduğunu gösterir.

Çalışkanmışım (çalışkan - i miş - ler)

Çalışkanmışın

Çalışkanmış

Çalışkanmışız

Çalışkanmışınız

Çalışkanmışlar

Bu da zamire, edata vs. eklenebilir.

"Metin çalışkanmış."

cümlesinde "çalışkan" sözcüğü ek fiilin öğrenilen geçmiş zamanı ile yüklem olmuştur.

c. Şart kipi (ise) : İsimlere getirilen (-ise) eki cümleye koşul anlamı katar.

Çalışkansam (çalışkan - ise- m)

Çalışkansan

Çalışkansak

Çalışkansanız

Çalışkansalar

"Metin ya çok çalışkansa."

cümlesinde "çalışkan" sözcüğü ek fiilin şart kipi ile yüklem olmuştur.

d. Geniş zaman: Bu zaman çekiminde ek fiil diğer çekimlerinde olduğu kadar belirgin değildir. Diğerleri, eklendiği sözcükten "idi", "imiş", "ise" diye ayrılabilirdi hâlde, geniş zamanda ayrılmaz.

Çalışkan - im

Çalışkan - sım

Çalışkan - dır

Çalışkan - ız

Çalışkan - sınız

Çalışkan - dırlar

"Metin daha çalışkandır."

cümlesinde "çalışkan" sözcüğü ek fiilin geniş zamanı ile yüklem olmuştur.

Ek fiilin Olumsuzu

Ek fiille çekimlenmiş sözcüklerin olumsuzu "değil" sözcüğü ile yapılır.

Çalışkandım } çalışkan değilim.

Çalışkanmış } çalışkan değilmiş.

Çalışkansa } çalışkan değilse.

Çalışkanım } çalışkan değilim.

Yukarıdaki örneklerde ek fiilin olumsuz çekimi görülmektedir. Diğer fiillerin "-ma, -me" ile, ek fiilin "değil" ile olumsuz yapılması, ek fiilin bulunmasını oldukça kolaylaştırır.

"Kısa sürede eve vardı."

"Sınıfta on kişi vardı."

cümlelerinde altı çizili sözcüklerden hangisinin ek fiil aldığını bulmak için cümleleri olumsuz yaparız. Birinci cümle yüklemi,

"Kısa sürede eve varmadı."

şeklinde olumsuz yapılabilir. İkinci cümle yüklemi,

"Sınıfta on kişi varmadı."

şeklinde söylenemeyeceğine göre, ikinci cümle ek fiil almıştır.

Ek fiilin Soru Şekli

Bu fiilin soru şekli de diğer fiillerde olduğu gibi "mi" ile yapılır. "mi" sözü isimle ek fiil arasına girerek kullanılır.

Çalışkanım } çalışkan mıyım?

Çalışkanmış } çalışkan mıymış?

Çalışkandım } çalışkan mıydım?

2. Ek fiilin ikinci görevi birleşik zamanlı fiillerin oluşmasını sağlamaktır.

Şimdi birleşik zamanlı fiilleri görelim.

BİRLEŞİK ZAMANLI FİİLLER

Basit zamanlı fiil, fiilin tek bir zaman veya kip bildirecek şekilde çekimlenmesiydi. Bileşik zamanlı fiil ise, fiilin birden çok kip ve zaman bildirecek biçimde çekimlenmesiyle oluşur. Basit çekimli fiillere ek fiilin getirilmesiyle yapılır.

Birleşik zamanlı fiiller üç grupta incelenir.

a. Hikâye birleşik zaman: Fiilin basit çekiminden sonra ek fiilin "idi" şekli getirilerek yapılır.

gel - miş - idi - m } gelmiştim

örneğinde, fiilin çekimini adlandırırken "gelmek fiilinin öğrenilen geçmiş zamanının hikâyesi" deriz.

Biliyorduk (bilmek fiilinin şimdiki zamanının hikâyesi)

Bildiydik

Bilmiştik

Bilirdik

Bildiydik

Bilmeliydik (bilmek fiilinin gereklilik kipinin hikâyesi)

Bilseydik

Bileydik

b. Rivayet birleşik zaman: Fiilin basit çekiminden sonra ek fiilin "imiş" şekli getirilerek yapılır.

gel - ecek - imiş - m } gelecekmişim

Biliyormuşum (bilmek fiilinin şimdiki zamanının rivayeti)

Bilecekmışim

Bilmişmişim

Bilirmişim

Bilmeliymişim (bilmek fiilinin gereklilik kipinin rivayeti)

Bilseymişim

Bileymişim

c. Şart bileşik çekim: Fiilin basit çekiminden sonra ek fiilin "ise" şekli getirilerek yapılır.

Bil - ecek - ise } bilecekse

Biliyorsanız (bilmek fiilinin şimdiki zamanının şartı)

Bildiyse

Bilmişse

Bildiyse

Bilirse

Bilmeliyse (bilmek fiilinin gereklilik kipinin rivayeti)

FİİLİMSİLER

Fiillerden türemiş olmakla birlikte bir fiil gibi çekimlenemeyen olumlu, olumsuz şekilleri yapılabilen ve cümlede isim, sıfat, zarf gibi görevlerde kullanılan sözcüklerdir.

Fiilimsiler üç grupta incelenir.

a. İsim - fiil: Fiillere "-mak, -mek" , "-ma, -me", "-ış, -iş, -uş, -üş" eklerinin getirilmesiyle yapılır.

"Kitap okumayı severim."

"Soru çözmek zevkli bir uğraş."

"Onun şiir okuyuşunu görmeliydiniz."

cümlelerindeki altı çizili sözcükler isim - fiildir.

Bazı sözcükler aslında isim-fiil ekleriyle türediği hâlde, zamanla isimleşmiş, yani fiilimsi özelliğini kaybetmiş olabilir.

"Biraz daha yemek alabilir miyim?"

"Bu kazmayı içeri götür."

"Derste yağış türlerini inceledik."

cümlelerinde altı çizili sözcükler isim-fiil değildir. Artık bir kalıcı isim oluşturmuştur.

b. Sıfat - fiil: Fiillere "-an, -ası, -mez, -ar, -dik, -ecek, -miş" eklerinin getirilmesiyle yapılır.

Sıfat fiiller çoğunlukla sıfat görevinde kullanılır.

"Görünen köy kılavuz istemez."

"Öpülesi elleri vardı analarımızın."

"Bu şehirde anlaşılmaz olaylar oluyor."

"Görür gözüm görmez oldu."

"Size biraz bilinmedik fıkralar anlatayım."

"Çözülecek soruları da yanında getir."

"Kızarmış ekmekler ne güzel kokuyor."

cümlelerinde altı çizili sözcükler sıfat-fiildir.

Kimi zaman sıfat-fiiller çekimli fiillerle karışabilir.

"Gideceğim bu şehirden artık."

"Gideceğim herkes tarafından biliniyor."

cümlelerinde altı çizili sözcüklerin yazılışları aynıdır. Ancak birincisinde,

"Ben gideceğim"

ifadesi olduğundan çekimli fiildir. İkincisi ise

"Benim gideceğim"

anlamında olduğundan, yani fiilin sonunda iyelik eki kullanıldığından fiil, sıfat-fiildir.

c. Bağ - Fiil (zarf - fiil): Fiillere, bağ-fiil eki dediğimiz eklerin getirilmesiyle yapılır. Bağ - fiiller cümlede genellikle zarf olarak kullanılır.

"Çalışınca elbette başarılı olursun."

"Gittikçe artıyor yalnızlığımız."

"Okumadan nasıl karar verebilirim?"

"Eve gidip gelecekti."

"Kitap okurken sanki kendinden geçirdi."

"İçeri girer girmez konuşmaya başladı."

"Gözlerimin içine bakarak konuşuyordu."

"Bu şehre geledi tam altı yıl olmuştu."

"Kardeşim yanımıza koşu koşu gelmişti."

cümlelerinde altı çizili sözcükler bağ - fiildir. Görüldüğü gibi yüklem durumunu ya da zamanını bildirerek onun zarfı olmuşlardır.

FİİL ÇATISI

Çekimli bir fiilden oluşan yüklem nesne ve özneye göre gösterdiği durumlara çatı denir. Bundan hareketle, yüklem isim soylu sözcüklerden oluştuğu cümlelerde çatının aranmayacağını söyleyebiliriz.

Çatı; yüklem nesne ve özneye ilgisi olduğundan, sorularda karşımıza çoğu kez, nesne-yüklem ve özne-yüklem ilişkisi olarak çıkar.

Şimdi bunları ayrı ayrı inceleyelim.

NESNE - YÜKLEM İLİŞKİSİ

Fiiller nesne alıp almamalarına göre değişik şekillerde adlandırılır. Bunları dört grupta inceleyebiliriz.

1. Geçişli Fiil

Nesne alabilen fiillerdir. Bir fiilin nesne alıp almadığının nasıl anlaşılacağını cümle öğelerinde "nesne" konusunda işlemiştik. Buna göre, fiil nesne alıyorsa geçişli olacaktır. Örneğin;

"Öğretmen konuyu çok güzel anlattı."
cümlesinde "anlattı" yüklemidir; "öğretmen" öznedir. Nesneyi bulmak için "Öğretmen neyi anlattı?" diye soruyoruz. "Konuyu" cevabı geliyor. Öyleyse yüklem nesne almıştır; "anlatmak" fiili geçişli bir fiildir.

Fiilin geçişli olması için cümlede mutlaka nesnesinin bulunması gerekmez. Bazen fiil geçişli olduğu hâlde cümlede nesne kullanılmamış da olabilir. Örneğin;

"Durakta tam iki saat beklemiş."
cümlesinde "bekledim" yüklemine "Neyi beklemiş?" diye sordumuzda cümlede herhangi bir ögenin cevap vermediğini görüyoruz. Ancak biz cümleye "onu" gibi bir nesne ilâve edebiliriz. Öyleyse bu cümlenin yüklemi geçişlidir, ancak cümlede nesne yoktur.

Böyle cümlelerde bir tür "gizli nesne" nin varlığı söz konusudur. Bu durumun görüldüğü cümleleri daima "onu" sözüyle kontrol edin, çünkü bu söz yalnızca nesne olabilir.

2. Geçişsiz Fiil

Nesne almayan fiillerdir. Bu fiillerin yüklem olduğu cümlelere dışarıdan da herhangi bir nesne getirilemez. Örneğin;

"Küçük çocuk bütün gün uyudu."
cümlesinin yüklemine "Neyi uyudu, kimi uyudu?" diye sordumuzda mantıklı bir soru olmadığını görüyoruz. Çünkü bu fiil nesne almaz; yani geçişsizdir.

Fiiller değişik eklerle çatı özelliğini değiştirebilir. Bu durumda "oldurganlık, ettirgenlik" durumu ortaya çıkar.

Fiilin bazı ekleri alarak geçişsiz durumdan geçişli duruma gelmesine "oldurganlık" diyoruz.

"Yemek pişti."
cümlesinde "yemek" özne, "pişti" ise yüklemidir. Nesne almadığı için "pişti" eylemi geçişsizdir.

"Yemeği pişirdi."
cümlesinde "o" gizli özne, "yemeği" nesne, "pişirdi" ise yüklemidir. Bu cümlede "pişmek" eylemi, "-ir" ekini alarak "pişirmek" şekline gelmiş ve geçişli olmuş. İşte bu örnekte olduğu gibi fiillerin "-r,-t,-dır, -tır" eklerini alarak geçişsiz durumdayken geçişli olmalarına oldurganlık denir.

Ettirgenlik daha çok öznenin durumuyla ilgili olduğu için bu durumu özne yüklem ilişkisinde inceleyeceğiz.

ÖZNE - YÜKLEM İLİŞKİSİ

Öznenin yüklemle ilişkisi dört grupta incelenir.

1. Etken Fiil

Yüklem durumundaki fiilin bildirdiği işi, öznenin kendisi yapıyorsa fiil etkindir. Örneğin;

"Elbiselerini dolaba güzelce yerleştirdi."
cümlesine "Yerleştiren kim?" diye sordumuzda "o" cevabı geliyor. Yani özne, yüklem bildirdiği işi kendisi yapmıştır. Öyleyse fiil etkindir.

"Sokaklar bir bir sessizleşti."

"Camı çocuklar kırmış."

"Türkiye geleceğe emin adımlarla yürüyor."

"Gençlik çok iyi yetişmeli."

"Ülkemizi çok seviyoruz."

"Annem bize börek yaptı."

"Ayva çiçek açtı."

cümlelerinin yüklemeleri de etken fiildir. Çünkü bu cümlelerin hepsinde işi yapan, gizli veya açık bir özne vardır.

2. Edilgen Fiil

Fiilin bildirdiği işi özne değil de başkası yapıyorsa, özne bu işten etkileniyorsa, fiil edilgendir.

Bu fiiller, etken fiillere "-l-" ve "-n-" eklerinin getirilmesiyle yapılır. Etken fiilin nesnesi olan öge, fiil edilgen yapıldığında özne durumuna geçer ve bu öznelere "sözde özne" adı verilir. Örneğin etken fiilde örnek verdiğimiz cümleyi edilgen yapalım;

"Elbiseler dolaba güzelce yerleştirildi."

cümlesini incelersek; "yerleştirildi" yüklemidir. "Yerleştirilen ne?" diye sordumuzda "elbiseler" öznesi cevap veriyor. "İşi yapan kim?" diye sordumuzda, "başkası" cevabı gelir. Yani işi yapan özne değil, başkasıdır. Çünkü dolaba kendi kendisine yerleşmez. Öyleyse fiil edilgendir, öznesi de sözde öznedir.

"Sokaklar temizlendi."

"Öğrenciler tiyatroya götürüldü."

"Seçim sonuçları açıklandı."

"Futbol maçı ertelendi."

"Alt yapı çalışmaları kısa sürede bitirildi."

cümlelerinde fiiller "-l veya -n" eklerinden birini alarak türemiş ve edilgen olarak kullanılmıştır.

3. Dönüşlü Fiil

Fiilin bildirdiği işi özne kendi üzerinde yapıyorsa, yani özne hem işi yapan, hem de yaptığı işten etkilenense, bu anlamı veren fiil dönüşlüdür. Dönüşlü fiiller de etken fiillere "-l-" ve "-n-" ekleri getirilerek yapılır.

"Her sabah ılık suyla yıkanır."

cümlesinde "yıkama" işini öznenin kendi üzerinde yaptığı bellidir. Dolayısıyla fiil dönüşlüdür.

"Aynanın karşısında saatlerce taranmış."

"Yazılıdan zayıf alınca üzüldü."

"Toplantıdaki sözünden alındın mı?"

"Okulu bitirince hayata atıldım."

cümlelerindeki altı çizili fiiller "-l veya -n" ekerini alarak dönüşlü fiil olarak kullanılmıştır.

4. İşteş Fiil

En az iki özne tarafından yapılabilen fiillerdir. Bu fiiller, fiillere "-ş-" eki getirilerek türetilir. Bazı fiiller ise kök olarak "-ş-" ile bitmiştir ve işteş özellik gösterir.

İşteş fiiller işin yapılışına göre iki grupta incelenir.

a. Karşılıklı yapılma bildirir: Yüklem durumundaki fiilin anlamında öznelerin işi birbirlerine karşı yaptıkları görülür.

"İki yıldır yazışıyoruz."

cümlesine baktığımızda "yazışmak" eyleminin kişilerin karşılıklı yaptıkları bir iş olduğunu görürüz. İki kişi birbirine yazmaktadır.

"Ülkeler sonunda anlaştı."

"Gereksiz yere şoförle tartışmış."

"Rehber öğretmenimle görüşeceğim."

cümlelerindeki altı çizili yüklem karşılıklı yapılan işteş fiillerdir.

b. Birlikte yapılma bildirir: Bunlarda özneler işi birbirlerine karşı değil hep birlikte yaparlar. Yani karşıdan bir hareketin olduğu görülmez.

"Kuşlar yem kabının başına üşüştü."

cümlesinde "üşüşme" işini kuşlar hep birlikte yapmışlardır.

"Kelebekler özgürce uçuşuyor."

"Analar şehitlere ağlaşıyor."

"Çocuklar kırlarda koşuyor."

cümlelerindeki yüklem birlikte yapılma bildiren işteş fiillerdir.

"Çocuklar servise son anda yetiştiler."

cümlesinde de yüklem birlikte yapılma bildirir, ancak biz buna işteş diyemeyiz. Çünkü işteş fiiller, tek özne tarafından gerçekleştirilemez. "Bir çocuk servise son anda yetişti." cümlesinde olduğu gibi bir özne tek başına yüklemdeki işi yapabiliyorsa orada işteşlik yoktur.

Ettirgen Fiil

Bu tür fiillerde işi özne bir başkasına yaptırır. Ayrıca geçişli bir fiilin tekrar geçişli hâle gelmesi söz konusudur.

"Köpeği üzerimize saldırttı."

cümlesinde "saldırma" işini yapan "köpektir", özne ona işi yapmasını söylemiştir. Ayrıca geçişli olan "sal" fiili "-dir ve -t" eklerini alarak tekrar tekrar geçişli yapılmış, geçişlilik derecesi artırılmıştır.

"Odayı güzelce temizletti."

"Babam kendisine koltuk yaptırdı."

"Bütün ışıkları kapattırdı."

cümlelerinde altı çizili fiiller "-t,tır,-dır" eklerinden birini alarak geçişlilik derecesini artırmış ve ettirgen fiil olmuştur.

SÖZCÜKTE YAPI VE EKLER

Sözcükleri yapıları bakımından incelediğimizde kimi sözcüklerin hiçbir ek almadan tek başına kullanıldığı; kimilerinin ise anlamını değiştiren ve cümledeki görevini belirleyen bir takım ekler alarak kullanıldığını görürüz.

Sözcükler kök ve ek adı verdiğimiz bölümlerden oluşur.

KÖK: Bir sözcüğün aldığı bütün ekler atıldıktan sonra geride kalan anlamlı en küçük parçasına kök denir.

Kök parçalandığında anlam bozulur.

"yirt-ı-cı-lar-ın" sözcüğünün aldığı ek atılınca geride "yirt" kökü kalır.

Sözcük kökleri 4'e ayrılır:

1) İsim Kökleri: Ad ve ad soylu olan köklerdir.

Bunlar -mek,-mak ekleriyle okunamaz.

Göz, kitap, sarı, baş, çiçek, kalem...

2) Eylem Kökleri: Eylem olan köklerdir.

Bunlar -mek,-mak ekleriyle anlamlı bir biçimde okunabilir.

Yat-,yürü-,oku-,bil-...

3) Sesteş Kökler: Yazılışları aynı ancak anlamları farklı olan; hem ad hem de fiil olarak kullanılan ve aralarında hiçbir anlam ilişkisi bulunmayan köklerdir.

Gül(gülmek)

diz(dizmek)

Gül(çiçek)

diz(bacağın bir bölümü)

sol(solmak)

düş(düşmek)

Sol(yön)

düş(rüya)

4) Ortak Kökler: Aralarında anlam yakınlığı olan ve hem ad hem eylem olarak kullanabildiğimiz sözcüklerin köküdür.

Kuru(ıslak olmayan)

kuru(kurumak)

Boya(boyamaya yarayan madde)

boya(boyama işi)

GÖVDE: Sözcük köklerine yapım ekleri getirilerek türetilen yeni sözcüklere gövde denir.

Yüksek(kök)>yükseklik(gövde)

Sev>sevgi

EK: Sözcüklerin sonuna ulanarak yeni sözcükler türeten veya sözcüklerin cümle içinde görev almasını sağlayan ses birlikleridir.(köklere eklenen parçalardır.)

A) YAPIM EKLERİ

Eklendiği sözcüğün anlamını ya da türünü değiştirerek yeni sözcükler oluşturan eklerdir.

a) İsimden isim yapan ekler:

- lık: yaz-lık, gençlik, tuz-luk, güzel-lik...
- sız: yol-suz, iş-siz, ses-siz, para-sız...
- ce: Türk-çe, kolay-ca, kadın-ca, ben-ce...
- ci: demir-ci, şaka-cı, Türk-çü...
- lı: akıl-lı, kir-li, tuz-lu...
- deş: öz-deş, çağ-daş, vatan-daş...
- cil: ev-cil, ben-cil...

b) Eylemden ad yapan ekler:

- ge: dalga, süpürge...
- gen: çekingen, atılgan, ısırgan...
- geç: süzgeç, utangaç...
- gi: silgi, bilgi, svgi, görgü...
- gin: yaygın, keskin, bitkin...
- giç: bilgiç, dalgıç...
- im: ekim, geçim, içim...
- ucu: tutucu, yapıcı
- it: geçit, umut, kesit...

c) Addan eylem yapan ekler:

- el: düzel-, daral-, incel-...
- ar: sarar-, morar-...
- len: evlen-, söslen-, sulan-...
- leş: iyileş-, beyazlaş-...
- imse: benimse-, küçümse-...
- a: yaşa-

ç) Eylemden eylem yapan ekler:

- il: veril-, dikil-...
- in: görün-, giyin-, sevin-...
- uş: buluş-, tartış-, bakış-...
- it: yürüt-, taşıt-...
- ir: geçir-, yatır-, pişir-...
- dir: yaptır-, bindir-...

NOT: Eylemsi ekleri eylemden ad türetme ekleri olarak kabul edilirler.

B) ÇEKİM EKLERİ

Eklendikleri sözcüklerin anlamını ve türünü değiştirmeyen; ancak cümle içindeki görevlerini belirleyen eklerdir.

a) Ad Çekim Ekleri

a1)Ad durum ekleri:

-i Hali(belirtme durum e.): Bu ek yapılan işten etkilenen varlığı belirtir. Bu eki alan sözcük cümlede nesne olur.
Kuşlar-ı gördüm.
Şiir-i ezberlemiş.

-e Hali(yönelme durum e.): Yapılan işin neye, kime, nereye yöneldiğini belirtir. Bu eki alan sözcük cümlede dolaylı tümleç olur.
Okul-a gittim.

-de Hali(bulunma, kalma durumu e.) Yapılan işin nerede gerçekleştiğini belirtir. Bu eki alan genellikle dolaylı tümleç olur.
Okullar eylülde açılıyor.

-den Hali(ayrılma, çıkma durum e.) Yapılan işin nereden başladığını belirtir. Bu eki alan genellikle dolaylı tümleçtir.
Okuldan geldi.

a2) İyelik ekleri (sahiplik ekleri): Adın belirttiği varlığın kime ait olduğunu bildirir.
-m, -n, -i(-si), -miz, -niz, -leri

a3) Çoğul ekleri: Aynı türden olan varlıkların birden çoğunu anlatan eklerdir.
Çiçek-ler, odun-lar...

A4) Tamlama ekleri: Ad tamlamalarını oluşturan eklerdir. Tamlayana gelen "-in(-nin)"; tamlanana gelen "-i(-si)" ekleridir.

Ali-n-in notlar-ı annem-in baba-sı
Zamirlerle yapılan ad tamlamalarında ekler değişebilir.

Ben-im ev-im sen-in ev-in

b) Eylem çekim ekleri

B1) Olumsuzluk eki(-me, -ma): kip eklerinden önce gelerek eyleme olumsuzluk anlamı katar. Bu ekler ünlü daralmasına uğrayarak "-mı, -mi, -mu, -mü" olur.

Geldi>gelmedi
Geliyor>gelmiyor

B2) Kip ekleri: Yapılan işin zamanını bildiren(-di, -miş, -yor, -ecek, -re)ve dilek bildiren(-se, -meli, -e) ekleridir.

Zaman bildiren kipler
Bit-ti Bit-miş Bit-i-yor Bit-ecek Bit-er
Dilek kipleri
Bit-se Bit-meli Bit-e

Emir kipinin kip eki yoktur.

B3) Kişi ekleri: Eylemin belirttiği işi yapan kişiyi bildiren eklerdir. Kişi ekleri genellikle eylem eklerinden sonra gelir.

CÜMLENİN ÖGELERİ

Bir duygu, düşünce veya durumu tam olarak anlatan sözcük ya da söz öbeklerine **cümle** (tümce) denir.

Cümle, özne ve yüklem gibi temel; nesne, dolaylı tümleç ve zarf tümleci gibi yardımcı ögelerden oluşur.

Şimdi cümlenin ögelerine tek tek değinelim.

YÜKLEM

Cümlede kip ve zaman bildirerek yargıyı ortaya koyan temel unsurdur. Yüklem, tek başına cümle özelliği gösterir. Diğer ögeler yüklemle tamamlayıcı ögeleridir.

Cümlede yüklemi bulmak için herhangi bir ögeye soru sormayız. Onu çekimli durumda bulunan sözcüklerden anlarız. Örneğin; **"Anlıyorum"** sözcüğü "anlamak" eyleminin şimdiki zamanla çekimlendiğini gösteriyor. Öyleyse yargı bildiriyor demektir. Dolayısıyla bu, bir cümledir.

"Bugün mutfakta anneme yardım ettim." cümlesindeki altı çizili söz birleşik fiil olduğu için,

"Çiftçinin ambarı sabanın ucundadır." cümlesindeki altı çizili söz isim tamlaması olduğundan,

"Türkçe dersimize giren kişi genç bir öğretmendi."

cümlesindeki altı çizili kısım ise sıfat tamlaması olduğundan bölünemez ve bu şekilde yüklem olur.

ÖZNE

Cümlede yüklemle bildirdiği işi, hareketi yapan ya da oluş içinde bulunan ögedir.

Cümlenin temel ögesidir. Ancak her cümlede bulunmak zorunda değildir.

Cümlede özneyi bulmak için yüklemle "kim" ve "ne" sorularını sorarız. Ancak özellikle "ne" sorusu, nesneyi bulmak için de sorulduğundan, biz özne sorusunu yüklemle değişik biçimde sorarız. Örneğin;

"Bu elbiseyi annem aldı."

cümlesinde "aldı" yüklemidir. Özneyi bulmak için yüklemle "Alan kim?" diye soruyoruz. Cevap olarak "annem" geliyor. Öyleyse cümlenin öznesi bu sözcüktür.

Cümlede özne yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, açık olarak verilebileceği gibi, yüklemle çekiminden de çıkarılabilir. Cümlede olmayan, yüklemdeki kişi eklerinden anlaşılan bu tür öznelere "gizli özne" adı verilir.

"Ders çalışmana yardım ederim."

cümlesinin yüklemi "yardım ederim" sözcüğüdür. Özneyi bulmak için "Yardım eden kim?" diye soruyoruz, "Ben" cevabı geliyor; ancak bu söz cümlede yok, biz bunu yüklemle

bildirdiği kişiden çıkarıyoruz. Öyleyse bu cümlenin öznesi gizli öznedir. Bu özne cümlede var olan ögelerden biri sayılmaz.

Yani "Gördüm." cümlesinde öznenin "ben" olduğu görülse bile bu cümle sadece yüklemle oluşmuş sayılır.

Bazı cümlelerde işi yapan belli değildir. Bu cümlelerde işten etkilenen öge sözde özne kabul edilir.

"Sokaklar çok güzel temizlendi."

cümlesinde işi yapan belli değildir. Ama işten etkilenen öge vardır. "Temizlenen ne?" sorusu bize "sokaklar" sözcüğünü veriyor. Bu şekildeki öznelere **sözde özne** denir.

Bazı cümlelerde ise özne bulunmaz. Yani eylemi yapan bazen belli değildir.

"Yağmurlu havalarda geziye gidilmez."

cümlesinde "gidilmeyen ne, gidilmeyen kim?" gibi sorulara cevap alınmaz. Öyleyse cümlenin öznesi yoktur.

NESNE

Cümlede yüklemle bildirdiği işten etkilenen ögedir. Yükleme sorulan "kimi, neyi, ne" sorularına cevap verir.

Nesnelere hâl ekini alıp almamalarına göre iki grupta incelenir.

1. Belirtili Nesne

Nesne görevinde bulunan söz, "-i" hâl ekini almışsa, nesneye belirtili nesne denir.

"Kitabı öğretmenden aldı."

cümlesinde "kitabı" nesnesi "-i" hâl eki aldığından belirtili nesnedir.

2. Belirtisiz Nesne

Nesne görevinde bulunan söz "-i" hâl ekini almamışsa buna, belirtisiz nesne denir.

"Akşama kadar odasında kitap okudu."

cümlesinde "kitap" nesnesi bu eki almamış ve belirtisiz nesne olmuştur.

DOLAYLI TÜMLEÇ

Yüklemle yöneldiği, bulunduğu, çıktığı yeri gösteren ögedir. Yükleme sorulan "-e", "-de" ve "-den" hâl eklerini alan sorulara aynı ekleri alarak cevap veren sözcük ya da söz öbekleri dolaylı tümleç görevinde bulunur. Soruların ve cevapların aynı ekleri alması zorunluluğu, bunun diğer ögelerle karışmasına engel olur.

"Çözemediği soruları bana sorar."

cümlesinde altı çizili ögeyi bulabilmek için yüklemle "kime" sorusunu soruyoruz. Soru da cevap da aynı eki almış. Öyleyse "bana" sözü dolaylı tümleçtir.

"Akşama eve geç kalmayın."

cümlesinde altı çizili sözcük de "-e" hâl ekini almıştır. Ancak bu ögeyi bulmak için yüklemle "ne zaman" sorusunu soruyoruz. Görüldüğü gibi soru hâl eki almadan soruluyor. Öyleyse

bu, "-e" hâl eki almış olmasına rağmen dolaylı tümleşik değildir.

Aynı durumu "-de" ve "-den" eklerinde de görebiliriz.

"Sabah erkenden dağa çıkacağız."

"Öğrenciler henüz dersten çıkmadı."

"Okulun bahçesinde top oynadık.

cümlelerindeki altı çizili sözler dolaylı tümleşiktir.

ZARF TÜMLECİ

Yüklem zamanını, durumunu, miktarını, yönünü, koşulunu vb. bildiren öğelerdir.

Bunların her biri değişik bir soruyla bulunur.

"Yazın bol bol kitap okuyacağım."

cümlesindeki altı çizili zarf "ne zaman",

"Arabamız engebeli yolda ağır ağır ilerliyordu."

cümlesinde altı çizili zarf "nasıl",

"Çocuğun dersleri şaşılacak kadar iyiydi."

cümlesindeki altı çizili zarf "ne kadar",

"Ayakkabıları içeri alın."

cümlesindeki altı çizili zarf "nereye" sorusuna cevap vermiştir. Yükleme sorulan bu sorulara cevap veren öğeler daima zarftır.

CÜMLE VURGUSU

Cümlede asıl anlatılmak istenen öge vurgulanır. Biz konuşurken, önemseydiğimiz ögeyi cümlede herhangi bir yerinde ses tonumuzu yükselterek vurgulayabiliriz. Ancak yazıda bunu yapamayacağımızdan, vurgulamak istediğimiz ögeyi yükleme yaklaştırırız. Yani cümlede yükleme en yakın öge, en çok vurgulanan öğedir.

"Babam bizi dün fuara götürdü."

cümlesinde yükleme en yakın olduğu için dolaylı tümleşik,

"Babam bizi fuara dün götürdü."

cümlesinde yükleme en yakın olduğu için zarf tümleşik;

"Babam fuara dün bizi götürdü."

cümlesinde yükleme en yakın olduğu için nesne;

"Dün fuara bizi babam götürdü."

cümlesinde yükleme en yakın olduğu için özne vurguludur.

ARA SÖZ

Cümleyi söylerken söz arasına sıkıştırılan, bazen bir ögenin açıklayıcısı, bazen cümle dışı unsur olan söz veya söz öbeklerine ara söz denir.

"Büyüdüğüm o güzel şehri, Bursa'yı, asla unutamam."

cümlesinde "Bursa'yı" ara sözü cümlede nesnesinin açıklayıcısı olarak kullanılmıştır.

Ara söz daima açıkladığı öğeden sonra gelir.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Cümleler, kendini oluşturan sözcüklerin anlamlarına, cümlede buldukları yerlere, türlerine göre değişik özellikler gösterir. İşte bu özelliklere göre cümleler değişik gruplar altında incelenir.

A. YÜKLEMLERİNE GÖRE CÜMLELER

Buna "yüklemine türüne göre" de denebilir. Çünkü cümleyi yüklemine göre incelerken yüklemi oluşturan sözcüklerin türüne bakılır.

1. Fiil (Eylem) Cümlesi

Yüklem durumunda bulunan söz, çekimlenmiş bir fiilse, cümle fiil cümlesidir.

"Salondaki konuşmacıyı dinledi."

cümlesinde "dinledi" yüklemidir. Bu yüklem "dinlemek" fiilinin bilinen geçmiş zamanda çekimlenmesiyle oluştuğundan, cümle, yüklemine göre fiil cümlesi olur.

"Kardeşim hasta oldu."

"Bu işi bugün yapabilirim."

"Geziye gitmekten vazgeçti."

cümlelerindeki yüklem de fiil olduğundan bu cümleler eylem cümlesidir.

2. İsim (Ad) Cümlesi

Yüklem çekimli bir fiil değilse, ister isimden ister edattan, isterse fiilimsiden oluşsun isim cümlesi sayılır. Bu cümleleri, adına aldanıp sadece ismin yüklem olduğu cümleler olarak anlamamak gerekir

"Bugün hava güzel."

cümlesinde yüklem "güzel" sözcüğüdür. Bu sözcük ek eylem olarak yüklem olmuş bir isimdir. Yani fiil değildir. Öyleyse bu cümle isim cümlesidir.

"Onun birçok kitabı var."

"Bu soru zor değil."

"Dün akşam deniz kenarındaydık."

"Bütün öğrenciler okulun bahçesinde."

"Burası eski bir okuldu."

B. ÖGE DİZİLİŞİNE GÖRE CÜMLELER

Türkçede cümleyi oluşturan öğeler belli bir mantık dizilişine göre sıralanır. Hatta tamlamayı oluşturan sözcüklerin bile bir sıraya göre dizilmesi gerekir.

Ögelerin sıralanışına göre cümleler iki grupta incelenir.

1. Kurallı Cümle

Yüklemi sonda bulunan, yani öğelerin Türkçe'nin kurallarına göre sıralandığı cümlelerdir.

"Sanat eseri, halkın sorunlarını anlatır."

cümlesinde "anlatır" yüklemi sonda bulunduğu için cümle kurallıdır.

“Bu ayakkabılar eskimiş.”

“Bu resim çok güzelmiş.”

“Bu kitabı ben de okudum.”

cümlelerinde yüklem sonda olduğundan, bu cümleler kurallıdır.

2. Devrik Cümle

Yüklemi sonda bulunmayan cümlelerdir.

“Ayrırma gözlerini gözlerimden bu akşam.”

cümlesinde yüklem “ayırma” sözcüğüdür. Diğer bütün öğeler yüklemden sonra geldiğinden bu cümle devriktir.

“Seni almadan gitmeyeceğim buradan.”

“Kuşlar buralara gelmiyor artık.”

“Çayınızı hazırlarım şimdi.”

cümlelerinde yüklem sonda olmadığından bu cümleler devriktir.

C. ANLAMINA GÖRE CÜMLELER

Her cümlelerin bir anlamı vardır. Ancak cümleler bu anlamı değişik yapılarla bildirir. Bazen bir yargıyı haber verir. Bazen anlamı, soruyla bildirir. Bazense bir duyguyu aktararak ifade eder. İşte bu bildirme şekillerine göre cümleyi üç grupta inceliyoruz.

1. Haber Cümlesi

Bir yargıyı olumlu ya da olumsuz biçimde aktaran cümlelerdir.

Bir eylemin yapıldığını, yapılabileceğini, bir varlığın bulunduğunu ifade eden cümleler olumlu, tersini ifade edenler olumsuzdur. Olumlu cümlelerde mantıkça istenen bir durumun bulunması gerekir. Aşağıdaki yüklemeleri inceleyerek bunu açıklayalım.

Olumlu		Olumsuz
Konuştun	®	Konuşmadı
Gelse	®	Gelmese
Gidiyor	®	Gidiyor değil
Var	®	Yok
Akıllı	®	Akılsız
İyi	®	İyi değil

Görüldüğü gibi olumlu yüklem “-ma, -me” olumsuzluk ekiyle “değil”, olumsuzluk edatıyla, “-sız” gibi olumsuz anlam veren eklerle olumsuz hâle getirilebiliyor.

Bazı cümlelerde ise yapıcı yukarıdaki olumsuzluklar bulunduğu hâlde cümle anlamca olumlu olabilir. Bu, çoğu kez iki olumsuzluğun bir arada bulunduğu yargılarda görülür. Örneğin;

“Bu kitapları okumamış değilim.”

cümlesinde “okumamış değilim” yüklemine iki olumsuzluk vardır. Bunlar yüklem “tanıyor” şeklinde olumlu bir yargı vermesini sağlamışlardır.

Bazı cümlelerde ise olumsuzluk, soru yoluyla sağlanır.

“Ben oraya gider miyim hiç?”

cümlesinde yüklem olumlu olduğu hâlde cümlelerin anlamı soru yoluyla olumsuz hâle getirilmiştir. “Gitmem” demek istenmiştir. Bazı cümlelerde olumsuzluk bağlaçlarla sağlanır.

“Ne sinemaya gitmiş ne tiyatroya.”

cümlesine ne... ne.... bağlacı, “gitmemiş” anlamı kazandırmıştır.

“Sanki o benden yüksek not aldı.”

cümlesinde “sanki” bağlacı cümleye olumsuz anlam katmıştır: Almadı.

2. Soru Cümlesi

Cevap almak amacıyla hazırlanan cümlelerdir. Bunlar değişik soru sözcükleriyle sağlanır.

“Sorularını çözdünüz mü?”

“Bu kitabı kim okudu?”

“Sınavlar ne zaman başlayacak?”

“Okula giderken beni neden beklemediniz?”

cümleleri birer soru cümlesidir.

3. Ünlem Cümlesi

Yargıyı bir duygu aktararak ortaya koyan cümlelerdir. Çoğu zaman kızgınlık, sevinme, alınma, heyecan gibi bir duygu aktarır ya da seslenme bildirir.

“Eyvah, kitaplarımı yine evde unuttum!”

“Bu şehir ne kadar da güzelmiş!”

cümleleri ünlem cümlesidir.

Bunların dışında istek cümlesi, şart cümlesi, emir cümlesi, gereklilik cümlesi gibi anlamına göre cümleler de verilmiştir. Ancak bu, cümlelerin yapısıyla ilgili olmayan sadece anlama bağlı özelliştir. Eğer bunu göz önüne alırsak, her cümleye bir ad bulmak gerekebilir.

“Plânlı çalışırsan başarıya ulaşırsın.”

cümlesi şart (koşul),

“Hep birlikte sinemaya gidelim.”

cümlesi istek,

“Hemen gidip ödevlerini bitir.”

cümlesi emir,

“Her gün kitap okumalısın.”

cümlesi gereklilik anlamı veren cümlelerdir.

D. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER

Her cümle bir yargı bildirir. Ancak bazı cümlelerde birden fazla yargı bildiren unsur bulunur. Bunlar bazen iki ayrı yüklemle, bazen yan cümleciklerle sağlanır. Cümlelerin yapısına geçmeden önce yapıyı belirleyen temel ve yan cümleleri görelim.

Temel Cümle

Bir cümlelerin yüklemi temel cümledir. Cümlelerin bildirmek istediği asıl yargı da bu cümleyle verilir. Diğer öğeler temel cümleyi açıklayan tamamlayıcı öğelerdir. Örneğin;

“Bu çiçeği çok sevdim.”

cümlesinde “sevdim” yüklemi temel öge, diğer ögeler ise onun tamamlayıcısıdır.

Yan Cümle

Tam bir yargı bildirmeyen, temel cümlelerin bir ögesi durumunda bulunan ve kendi içinde değişik tamamlayıcı ögeler de alabilen söz öbeğidir.

Yan cümleler iki şekilde yapılabilir: Fiilimsilerle ve çekimli fiillerle.

• Fiilimsilerle yapılanlar:

Cümle içinde temel cümlelerin bir ögesi olan ya da bir ögenin tamamlayıcısı olan fiilimsiler yan cümlecik yapar. Örneğin;

“Kitap okuyunca kendimi iyi hissediyorum.”

cümlesinde “hissediyorum” yüklemidir. “Ne zaman hissediyorum?” sorusuna “Kitap okuyunca” cevabı geliyor. Cümlede zarf tümlecisi olan bu öge “okuyunca” bağ fiili üzerine kuruludur. Görüldüğü gibi fiilimsi, bir öge durumundadır. Öyleyse zarf tümlecisi bir yan cümleciktir.

“Ödevlerini yapan öğrencilere hediye vereceğim.”

cümlesinde ise “vereceğim” yüklemidir. “Kime vereceğim?” sorusuna “Ödevlerini yapan öğrencilere” dolaylı tümlecisi cevap verir. Cümlede “yapan” sıfat - fiilini görüyoruz. Bu söz “öğrenciler” isminin sıfatı durumundadır. Yani dolaylı tümlecinin tamamlayıcı ögesidir. Tamamladığı ögeyle birlikte yan cümle yapmış ve dolaylı tümleç görevini üstlenmiştir.

• Çekimli Fiillerle yapılanlar:

Fiilin yüklem olabilmesi için çekimli olması gerektiğini söylemiştik. Ancak her çekimli fiil yüklem olmaz, bazen cümlelerin tamamlayıcı ögesi olur. İşte bu durumda, yani çekimli bir fiilin bir öge olduğu durumda, bu fiil yan cümlecik olur. Örneğin;

“Hava soğursa dışarıya çıkamam.”

cümlesinde “çıkamam” yüklemidir; “hava soğursa” zarf tümlecisidir. Bu tümlecisi oluşturan “soğursa” sözcüğü “soğumak” fiilinin geniş zamanının şartıyla çekimlenmiştir. Görüldüğü gibi çekimli bir fiil temel cümlelerin ögesi durumundadır ve yan cümlecik oluşturmuştur. Şimdi cümleleri yapılarına göre inceleyerek konuyu daha da pekiştirelim.

1. Basit Cümle

İçinde yan cümlecik bulunmayan cümlelerdir. Bu cümleler tek bir yargı bildirir.

“Bütün öğrencilerimi çok seviyorum.”

cümlesi basit bir cümledir. Çünkü “seviyorum” yükleminden başka yargı bildiren öge yoktur. Yan cümlecik kullanılmayan bir cümle basit demektir.

“İşe erkenden giderim.”

“Bu yarışta mutlaka kazanacağım.”

“Bizim sınıf çok başarılıdır.”

“Dayımların evi bizimkinden büyük.”

cümleleri yapısına göre basit cümlelerdir.

2. Birleşik Cümle

Tek bir yüklemi olan ve içinde yan cümlecik bulunan cümlelerdir.

Yan cümlelerin özelliğine ve yükleme bağlanışına göre değişik gruplara ayrılır.

a. Girişik birleşik cümle: Yan cümlecik fiilimsi olduğu cümlelerdir.

“Ülkemizin gelişmesi için çalışıyoruz.”

cümlesinde “çalışıyoruz” yüklemidir. Diğer söz öbeği zarf tümlecisidir. Bu tümleç içindeki “gelişmesi” isim-fiili yan cümle yapmıştır. Fiilimsi hangi öge içindeyse, görevi o ögeyle özdeştir. Bu cümlede zarf tümlecisi içinde olduğundan kendisi de zarf tümlecisidir.

“Sınavı kazanan öğrencileri tebrik ettik.”

cümlesinde “tebrik ettik” yüklemidir. “Sınavı kazanan öğrencileri” nesnedir. Nesne içindeki “kazanan” sıfat-fiili yan cümlecik yapmış, yan cümlecik görevi de nesnedir.

“Bu zamana kadar kimse oturarak başarılı olmamıştır.”

cümlesinde “başarılı olmamıştır” yüklem, “oturarak” zarf tümlecisidir. “Oturarak” zarf - fiil olduğundan yan cümleciktir.

b. Şart (Koşul) cümlesi: Temel cümleye şart koşan bir yan cümlecikten oluşan cümlelerdir. Yan cümle daima -sa, -se şart kipiyle çekimlenir.

“Öğretmenlerinizi dinlerseniz başarılı olursunuz.”

cümlesinde “başarılı olursunuz” yüklemidir. “Öğretmeninizi dinlerseniz” ögesi ise şart bildiren yan cümleciktir.

“Biraz hızlı giderse otobüse yetişir.”

cümlesinde “yetişir” yüklemidir, “Biraz hızlı giderse” ögesi ise temel cümleye şart koşan bir yan cümleciktir.

3. Sıralı Cümle

En az iki yüklemi bulunan cümlelerdir. Sıralı cümleler birbirine virgülle bağlanır. Örneğin;

“Eve gitti, yatıp uyudu.”

cümlesinde “gitti” ve “uyudu” yüklemeleri birbirinin ögesi durumunda bulunmayan ayrı yüklemelerdir ve sıralı cümle oluşturmuşlardır.

“Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.”

cümlesinde “baktırır” ve “yaktırır” yüklemeleri birbirine virgülle bağlanmıştır.

Sıralı cümleler kendi içinde ikiye ayrılır:

a. Bağımlı sıralı cümle: Sıralı cümlelerde yüklemelerin ortak ögesi bulunabilir. Bu tür cümlelere bağımlı sıralı cümle denir. Örneğin;

“Görevliler balonları aldılar, çocuklara dağıttılar.”

cümlesinde “aldılar” birinci cümledeki yüklemidir. “görevliler” özne, “balonları” nesnedir. İkinci cümledeki yüklemi “dağıttılar”dır. Bu cümledeki de öznesi “görevliler”; nesnesi “balonları”dır. Görüldüğü gibi hem “aldılar” hem “dağıttılar” yüklemelerinin özneleri ve nesnelere ortaktır. Bu nedenle cümle bağımlı sıralı cümledir.

b. Bağımsız sıralı cümle: Sıralı cümlede yüklemelerin hiçbir ortak ögesi yoksa cümle “bağımsız sıralı cümle” adını alır.

“Kitap okumayı çok severim, her gün kitap okurum.”

cümlesinde “severim” ve “okurum” yüklemelerinin hiçbir ortak ögesinin olmadığını görüyoruz. Dolayısıyla cümle bağımsız sıralı cümledir.

4. Bağlı Cümle

Birden fazla yüklemi olan cümlelerdir. Sıralı cümlelerden farkı, yüklemelerin birbirine bağlaçlarla bağlanmasıdır.

“İçeri girdi bize selâm verdi.”

cümlesi sıralı cümledir. Çünkü yüklemeler birbirine virgülle bağlanmıştır.

“İçeri girdi ve bize selâm verdi.”

cümlesi ise bağlıdır. Çünkü yüklemeler birbirine “ve” bağlacı ile bağlanmıştır.

“Hem annemi hem babamı özledim.”

“Kırları çok seviyorum ama kırlara çıkamıyorum.”

“Ne kızı verir ne dünürü küstürür.”

SES BİLGİSİ

Dilin temelini sesler oluşturur. Seslerin yazıya çevrilmesinde kullanılan işaretlere **harf** denir.

Harflerin belli bir sıraya göre bir arada gösterilmesi ile de **alfabe** oluşur.

Türkçede 29 harf vardır. Bunlar sesli, sessiz olmak üzere ikiye ayrılır.

Sesli harf: Ağzımızdan hiçbir zorlama olmadan çıkan sesleri karşılayan harflerdir. 4’ü kalın 4’ü ince olmak üzere 8 adettir. Bir tabloyla bunları göstereyim.

a: Kalın, geniş, düz

ı: Kalın, dar, düz

o: Kalın, geniş, yuvarlak

u: Kalın, dar, yuvarlak

e: İnce, geniş, düz

i: İnce, dar, düz

ö: İnce, geniş, yuvarlak

ü: İnce, dar, yuvarlak

Sessiz harf: Tek başına söylenemeyen, ancak bir ünlü yardımıyla söylenebilen sesleri karşılayan harflerdir. 21 tanedir. Alfabedeki

sessizler yanına “e” ünlüsü getirilerek okunur; be, ce, de... gibi. Şimdi bunları bir tablo hâlinde göstereyim.

Süreksiz Sert Sessizler: p, ç, t, k

Sürekli Sert Sessizler: f, s, ş, h

Süreksiz Yumuşak Sessizler: b, c, d, g

Sürekli Yumuşak Sessizler: ğ, j, l, m, n, r, v, y, z

Ünsüz harflerin bazı özellikleri vardır.

Türkçe sözcüklerin başında iki ünsüz bulunmaz. Bulunanlar başka dillerden geçmiştir. **Plân spor...**

Türkçe sözcüklerin kökünde aynı türden iki ünsüz yan yana bulunmaz: **millet, dükkân...**

Türkçe sözcüklerden genel olarak “f, h, j” ünsüzleri bulunmaz: **fare, havlu, jeton...**

Türkçe kökenli sözcükler yansımalar ve bazı istisnalar dışında “c, l, m, n, r, v, z” ünsüzleriyle başlamaz.

Şimdi sesli ve sessiz harflerle ilgili ses olaylarını görelim.

1. Ünlü Uyumları

Büyük ve küçük ünlü uyumu, sesli (ünlü) harflerle ilgili özelliklerdendir. Büyük ünlü uyumunda kalınlık - incelik; küçük ünlü uyumunda düzlük - yuvarlaklık söz konusudur.

a. Büyük ünlü uyumu: Türkçe bir kelimenin ilk hecesindeki ünlü kalın ise (a, ı, o, u), diğer hecelerdeki ünlüler de kalın olmalı; ince ise (e, i, ö, ü), diğer ünlüler de ince olmalıdır. Buna büyük ünlü uyumu denir.

“Evlerimiz” sözcüğü, büyük ünlü uyumuna uyar. Çünkü bu sözcükteki bütün ünlüler incedir. Sözcük ince ünlülerle başlayıp ince ünlülerle devam etmiştir.

“Karıncalar” sözcüğü, büyük ünlü uyumuna uyar. Çünkü bu sözcükteki ünlüler kalındır. Kalın ünlülerden sonra kalın ünlüler gelmiştir.

“Kalemler” sözcüğü ise kalın ünlüden sonra ince ünlü geldiğinden büyük ünlü uyumuna uymaz.

“-ki, -ken, -yor, -leyin, -ımrak” ekleri büyük ünlü uyumuna uymaz.

“kapıdaki, çalışırken, geliyor, sabahleyin, yeşilımrak” örneklerinde bu görülmektedir.

Genel olarak “-ki, -ken, -yor, -leyin, -ımrak ve -daş” ekleri büyük ünlü uyumuna uymaz; ama uyan kullanımlarının da olduğunu unutmamalıyız: “Evdeki, gelirken, bakıyor, geceleyin, sarıımrak, vatandaş” örneklerinde görüldüğü gibi.

“Elma, kardeş, anne...”

gibi bazı cükler Türkçe olduğu hâlde büyük ünlü uyumuna uymaz.”

b. Küçük ünlü uyumu: Türkçe bir sözcük düz ünlülerden biri ile başlamışsa, bu ünlülerden sonra gelen ünlüler de düz olmalıdır:

Örneğin; **“tanımak”** sözcüğündeki bütün ünlüler düzdür. Düz ünlülerden sonra yine de ünlüler geldiğinden bu sözcük, küçük ünlü uyumuna uyar.

Türkçe bir sözcük yuvarlak ünlülerden biri ile başlamışsa, bu yuvarlak ünlülerden sonra ya dar-yuvarlak (u, ü) ya da düz-geniş ünlüler (a, e) gelmelidir.

Örneğin; **“olaylar”** sözcüğünü ele alalım. Bu sözcük yuvarlak ünlü ile başlamış, yuvarlak ünlüden sonra da düz ünlü gelmiş. O hâlde sözcük küçük ünlü uyumuna uyar.

“Salon” sözcüğü ise düz ünlüden sonra yukarıdaki ünlü geldiğinden küçük ünlü uyumuna uymaz.

Küçük ünlü uyumuna uyan bir kelime büyük ünlü uyumuna da uymalıdır.

“-yor” eki, hiçbir zaman küçük ünlü uyumuna uymaz.

“Çalışıyor, gülüyor, açılıyor” gibi kelimeler ilk hecesinin dışında “o” sesi bulunduğu için küçük ünlü uyumuna uymaz.

Ayrıca şuna da dikkat etmek gerekir: Küçük ünlü aranırken kelimenin büyük ünlü uyumuna bakılmalıdır.

Örneğin; **“kalem”** kelimesi normalde küçük ünlü uyumuna uyar. Ancak büyük ünlü uyumu kuralı dikkate alınmazsa. Öyleyse büyük ünlü uyumuna uymayan sözcükler küçük ünlü uyumuna da uymaz.

2. Ünsüz Uyumu

Türkçe bir kelimenin son hecesi sert ünsüzlerden biri ile bitiyorsa, o kelimeye getirilecek ekin başındaki ünsüzün de sert olması gerekir. Buna **ünsüz uyumu** ya da **ünsüz benzeşmesi** denir.

kitap - cı	<i>değil</i>	kitap - çı
balık - dan	<i>değil</i>	balık - tan
1923’de	<i>değil</i>	1923’te

3. Ünsüz Yumuşaması

Türkçe bir kelimenin son hecesi sert ünsüzlerden biri ile bitiyorsa, bu kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde, kelimenin sonundaki sert ünsüz yumuşar. Buna **ünsüz yumuşaması** denir.

kitap - ı	kitabı (p - b)
ilâç - a	ilâca (ç - c)
yurt - um	yurdum (t - d)
renk - i	rengi (k - ğ)
kayık - ı	kayığı (k - ğ)

Özel isimlerin yazımında sert ünsüzlerin yumuşaması kuralına uyulmaz.

Zonguldağ’ı	<i>değil</i>	Zonguldak’ı
Karabüğ’e	<i>değil</i>	Karabük’e
Ahmed’e	<i>değil</i>	Ahmet’e

4. Ses Düşmesi

Değişik nedenlerden dolayı Türkçe kelimelerin aslında olan bazı sesler düşer. Buna **ses düşmesi** denir.

İkinci hecesinde dar ünlü bulunan kelimelere ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde dar ünlü düşer. Buna **hece düşmesi** denir.

Fikir	<i>değil</i>	fikri
burun	<i>değil</i>	burnu
ömür	<i>değil</i>	ömrü

Yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiillerde yardımcı fiilden önce gelen ismin ikinci hecesindeki ünlü düşer.

kayıp olmak	kaybolmak
şükür etmek	şükretmek
kayıt olmak	kaydolmak
fikir etmek	fikretmek

Bazı birleşik isimlerin oluşumunda ses düşmesi (ünlü düşmesi) olur.

kahve altı	kahvaltı
pazar ertesi	pazartesi

Sonu “k” sessizi ile biten kelimelere küçültme eki (-cık, -cik, -cuk, -cük) getirildiğinde “k” sessizi düşer. Buna **“ünsüz düşmesi”** de denir.

ufak - cık	ufacık
minik - cik	minicik

5. Ses Türemesi

Değişik sebeplerden dolayı Türkçe bir kelimeye aslında olmadığı hâlde ses ilâvesi olur. Bu olaya **ses türemesi** denir.

Yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiillerde yardımcı fiilden önce gelen ismin son sesi çiftleşir. Buna **“ünsüz türemesi”** de denir.

zan etmek	zannetmek
af etmek	affetmek

Tek heceli kelimelere küçültme eki (-cık, -cik, -cuk, -cük) getirildiğinde ekten önce bir ses gelir. Buna **“ünlü türemesi”** de denir.

bir - cik	biricik
az - cık	azıcık
genç - cik	gencelik

6. Daralma

Son hecesi “a, e” geniş seslileriyle biten Türkçe bir kelimeye “-yor” eki getirildiği zaman bu geniş sesler daralarak “ı, i, u, ü” ye dönüşür. Buna ünlü daralması denir.

temizle - yor   *temizliyor*
anla - yor   *anlıyor*

7. Kaynaşma

Türkçede ünlü ile biten bir kelime, yine ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde kelime ile ek arasına “n, s, ş, y” ünsüzlerinden uygun olanı gelir. Buna kaynaşma denir.

“Açılan solar, ağlayan güler.”
cümlesinde “ağlayan” sözcüğünde “y” kaynaştırma harfi,
“Akşamın işini sabaha bırakma.”
cümlesinde “işini” sözcüğünde “n” kaynaştırma harfi,
“Fakirin tesellisi ölümdür.”
cümlesinde “tesellisi” sözcüğünde “s” kaynaştırma harfi,
“Öğrencileri ikişer üçer içeri alın.”
cümlesinde ise “ikişer” sözcüğünde “ş” kaynaştırma harfi kullanılmıştır.

8. Ulama

Ünsüzle biten bir sözcükten sonra yine ünlü ile başlayan bir sözcük gelirse, iki sözcük birbirine bağlanarak okunur. Buna ulama denir.

“Bizden evvel buraya inen üç dört arkadaş vardı.”
cümlesinde üç yerde ulama yapılmıştır.
“Ben, akşam eve gelirken kiraz aldım.”
cümlesinde ise iki yerde ulama vardır. Herhangi bir noktalama işaretinin bulunduğu yerde ulama olmaz. Bu cümlede “ben” sözcüğünden sonra virgül kullanıldığından “ben, akşam” kelimeleri arasında ulama yoktur.

9. Vurgu

İki ya da daha fazla heceli kelimelerin herhangi bir hecesinin; birden fazla sözcükten oluşan cümlelerin herhangi bir sözcüğünün ötekilerden daha baskılı, güçlü söylenmesine vurgu denir.

Dolayısıyla vurgu kelime vurgusu ve cümle vurgusu olmak üzere ikiye ayrılır. Cümle vurgusunu öğeler konusunda gördük. Şimdi sözcük vurgusu ile ilgili ayrıntıları görelim.

Her kelimedede vurgu vardır ve bu çoğunlukla kelimelerin son hecesindedir. Ek aldıkça da vurgu son heceye kayar.

“İp, aç, kalk ...” gibi tek heceli kelimelerde vurgu “ekmek, ekmekçi, ekmekçiler, ekmekçilerden”

Olumsuzluk eki “-ma, -me”nin, soru eki “-mı, -mi, -mu, - mü”nün vurguyu kendinden önceki heceye ya da kelimenin son hecesine kaydırır.

“Gittim” sözcüğünde vurgu son hecededir; ama “gitmedim” sözcüğünde vurgu ilk hecededir. Çünkü “-me” olumsuzluk eki vurguyu ilk heceye kaydırır.

YAZIM (İMLÂ) KURALLARI

1. Büyük Harflerin Yazımı

Yazıda cümlenin ilk kelimesi büyük harfle başlar.

Sanat, toplumun gelişmesine yardımcı olur. Düşünce üretimine katkıda bulunur. İnsanı disipline eder.

Şiirdeki mısraların her birinin ilk harfi büyük harfle başlar.

*Uzak çok uzağız şimdi ışıktan
Çocuk sesinden gür ve sarmaşıktan
Dönmeyen gemiler olduk açıktan
Adımızı soran arayan var mı*

Gazete ve dergi adlarını her kelimesi büyük yazılır. Ancak “gazete ve dergi” kelimeleri cins isim olduğundan küçük yazılır.
“Hürriyet gazetesi, Analitik dergisi...”

Kitap adlarının ve yazı başlıklarının her kelimesi çoğunlukla büyük harfle yazılır.
Bahar ve Kelebekler, Beyan Zambak...
Başlıklarda geçen “ve, ile, veya” bağlaçlarıyla “mi soru eki” küçük harfle yazılır.
Leyla ile Mecnun, Mavi ile Siyah, Turfanda mı Turfanda...

Rakamla başlayan cümlelerde rakamdan sonra gelen kelime büyük harfle başlamaz.
“Yazar ilk eserini 2001 yılında yayınlamış.”

Cümle içinde başkasından aktarılan ve tırnak içine alınan cümleler büyük harfle başlar.
Öğretmenimiz: “Dilini tutmasını bilen, başarının yolunu bulmuştur.” dedi.

İki noktadan (:) sonra gelen cümleler büyük harfle başlar.
Sıfatlar ikiye ayrılır: Niteleme ve belirtme sıfatları.

Ünlem (!) işaretinden sonra büyük harfle başlanır.

“Eyvah! Paramı düşürmüşüm.”

Üç noktadan sonra (...) büyük harfle başlanır.
“*Karşımızda masmavi bir deniz... Turistler de bu manzarayı çok seviyor.*”

Soru işaretinden sonra (?) büyük harfle başlanır.

“*Niçin gülüyorsun? Bana da anlatsana!*”

Kişi adlarından önce ve sonra gelen saygı sözleri, unvanlar ve meslek adları büyük harfle başlar.

Sayın Ahmet Bey, Dr. Ayşe Hanım

Kurum, müessese, kuruluş isimleri birden fazla kelimedenden oluşuyorsa, her harfi büyük yazılır.

Türk Dil Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı...

2. Yer Adlarının Yazımı

Yer adları (kıta, ülke, bölge, il, ilçe, köy, semt, cadde, sokak vb.) büyük harfle başlar.
Asya, Avrupa, Türkiye, Türkmenistan, Karadeniz, İç Anadolu Bölgesi, Yakın Doğu, Atatürk Bulvarı, Mehmet Akif Ersoy Caddesi, Karanfil Sokak...

Yer adlarında ilk isimden sonra gelen deniz, nehir, göl, dağ, boğaz v.b. tür bildiren ikinci isimler küçük harfle başlar.
Marmara denizi, Meriç nehri, Tuz gölü, Erciyes dağı...

İkinci isim, özel isme dâhil ise ve ikisi birden kastedilen kavramı karşılıyorsa, ikinci isim de büyük harfle başlar. Çünkü bunlarda ikinci isim kullanılmadığı takdirde söz konusu yer adı anlaşılmaz. Örneğin Çanakkale Boğazı: Sadece Çanakkale Boğazı, Van Gölü, Ağrı Dağı, Gülek Geçidi, Muş Ovası...

Mahalle, meydan, bulvar, cadde, sokak adlarında geçen mahalle, meydan, bulvar, cadde, sokak kelimeleri büyük harfle başlar ve ayrı yazılır.
Çiçekçi Mahallesi, Gülistan Caddesi, Menekşe Sokak.

İki veya daha fazla kelimedenden oluşmuş yer adları (il, kasaba, köy) bitişik yazılır.
Eskişehir, Çanakkale, Boğaziçi

Dağ, tepe, akarsu, göl, deniz adları da bitişik yazılır.

Uludağ, Akdeniz, Yeşilirmak, Acıgöl

3. Kısaltmaların Yazımı

Kısaltmaların yazılışlarına ve okunuşuna dikkat edilmelidir. Çünkü ekler kısaltmaların okunuşuna göre gelir. İki tür kısaltma vardır:

Tek kelimedenden yapılan (küçük harflerle) kısaltmalar:

“*Sokak*” kelimesi, “*sk.*” şeklinde kısaltılır

ve ek getirildiğinde kelimenin açık okunuşu esas alınır. (sokak’tan @ sk.’tan)

Birden fazla kelimedenden oluşan kısaltmalar: Her kelimenin ilk harfi alınarak oluşmuştur. Okunuşu; her ünsüz harften sonra “e” ünlüsü getirilerek olur. Ekler ise son harfin okunuşuna göre getirilir.

TDK’nin (Te De Ke’nin) Birden fazla kelimedenden oluşan isimlerin kısaltmasında; baş harflerin yanında bazı seslerin de kısaltmaya eklendiği durumlarda, kısaltma bir kelime gibi okunur ve ekler de bu kelimenin okunuşuna göre gelir. BOTAŞ’ın, TÜBİTAK...

4. Sayıların Yazımı

Sayılar rakamla ya da yazı ile gösterilir. Açık ve kesin kurallar olmamakla birlikte nerede rakam, nerede sayıların kullanılacağına dair bazı kalıplar oluşmuştur.

Edebî metinlerde, yazıyla gösterilen rakamların her kelimesi ayrı yazılır.
“*Cumhuriyet bin dokuz yüz yirmi üçte ilân edildi.*”

Ticarete ait (çek, senet v.b.) evraklarda bitişik yazılır.
“*Hesabına yalnız beşyüz seksenbeş milyon lira yatırılmış.*”

5. Yön İsimlerinin Yazımı

Yön isimleri bir yer adının başında onu belirtir durumda kullanılıyorsa büyük harfle başlar.
Güney Amerika, Batı Anadolu, Orta Asya

Yön isimleri yalnız başlarına veya bir isimden sonra, isimlerin yönlerini bildirecek şekilde kullanılırsa küçük harfle başlar.
“*Soğuk hava kütlesi kuzeyden gelecek.*”
“*Türkiye’nin doğusu, batısından daha dağlıktır.*”

Ara yönler bitişik yazılır.”
“*Rüzgâr kuzeydoğudan esecek.*”

6. Tarihlerin Yazımı

Cümle içinde geçen ay ve gün adları küçük harfle başlar.
“*Arkadaşlarla Haziran ayının ilk pazartesi günü toplanma kararı aldık.*”

Belli bir tarihi bildiren ay ve gün adları büyük harfle başlar.
“*10 Kasım 1938 Perşembe günü yaşama veda etti.*”

Aylar ve günler yazıyla olduğu gibi rakamlarla da gösterilebilir.

10 Kasım 1938 10.11.1938 10/11/1938
Tarihlerde ayların adı yazılırsa gün ve yıl bildiren, sayılar nokta ve çizgi ile ayrılmaz.
23 Nisan 1920 tarihi, 23 Nisan 1920 ve 23/Nisan/1920 şeklinde yazılamaz.

7. Ayrı Yazılan Birleşik Kelimeler

Birleştirmede yer alan kelimeler kendi anlamlarını koruyorsa, bu tür birleşik kelimeler ayrı yazılır.

“ada balığı, ağustos böceği, Ankara keçisi, Arnavut kaldırımı, açık öğretim, yarım küre, Kutup Yıldızı ...”

İkilemeler ayrı yazılır. Araya hiçbir noktalama işareti getirilemez.

**“Arabamız ağır ağır ilerliyordu.”
“Çocuğun yeşil yeşil gözleri vardı.”
“Büyük küçük, eğri büğrü, ufak tefek, yalan yalıtış, eski püskü...”**

“Ev, ocak, yurt” kelimelerinin sona geldiği sözler ayrı yazılır.

Yayın evi, sağlık ocağı, öğrenci yurdu...

8. Bitişik Yazılan Birleşik Kelimeler

Birleştirmede yer alan kelimeler kendi anlamlarını korumuyorsa (benzetme yoluyla oluşturulan birleşik kelimeler) bitişik yazılır.
gelinparmağı (üzüm), kuşburnu (bitki), altınbaş (havlu), aslanağzı (çiçek), yeşilbaş (ördek), kedigözü (lâmba) ...

Ses düşmesi meydana gelerek birleşik kelime oluşursa bunlar bitişik yazılır.

**pazar ertesi = pazartesi
kayın ana = kaynana
kayıp etmek = kaybetmek**

Pekiştirme sıfatları bitişik yazılır.
Masmavi, yemyeşil, kıpkırmızı, tertemiz...

“Üst, üzeri” kelimeleriyle biten sözler bitişik yazılır.

akşamüstü, öğrenci, insanüstü, olağanüstü, doğa üstü,

9. “Ki” lerin Yazımı

İlgi zamiri olan “-ki” nin yazımı: Kendisinden önce ya da sonra belirtilen bir ismin yerini tutar. Bitişik yazılır.
**“Benim boyum uzun seninki kısa.”
“Üzerindeki çok yakışmış.”**

Sıfat yapım eki alan “-ki” nin yazımı: İsimlere getirilir ve eklendiği kelimeyi sıfat yapar. Bitişik yazılır.

“Bahçedeki çiçekleri kim suluyordu?”

Bağlaç olan “ki” nin yazımı: Bu “ki” başlı başına bir kelime olduğundan

kendinden önceki ve sonraki kelimelerden ayrı yazılır.

“Duydum ki unutmuşsun, gözlerimin rengini!”

10. “De” lerin Yazımı

Hâl eki olan “de” nin yazımı: Sesli ve sessiz uyumlarına uyarak dört şekilli olarak kullanılır; -da, -de, -ta, -te. Yani ünsüz uyumundan etkilenir, cümleden çıkarılınca cümlenin anlamı bozulur, cümlede dolaylı tümleç veya zarf tümleci görevinde kullanılır. Bitişik yazılır.

**“Evde kimse yoktu”
“Bu kitapta güzel konular işlenmiş.”**

Bağlaç olan “de” nin yazımı: Başlı başına bir kelimedir. Ünsüz uyumundan etkilenmez; yani “-ta, -te” şeklinde yazılmaz. Cümleden çıkarılırsa cümlenin anlamı bazen değişirse de anlam bozulmaz. Ayrı yazılır.

**“Bence sen de haklısın!”
“Salih de gelseydi.”**

“Kardeşim evde de yok.”

11. Soru Ekinin (mi) Yazımı

Soru eki mi, ünlü uyumundan etkilendiği için “mi, mu, mü” şekillerine girebilir. Yani dört şekilde bulunur. Kendinden önceki kelimedenden ayrı yazılır. Kendinden sonraki ekler “mi” ye bitişik yazılır.

“Bu kitap senin mi?”

“Bu filmi daha önce izlemiş miydiniz?”

NOKTALAMA İŞARETLERİ

1. Nokta (.)

Cümlelerin sonuna konur.

“Çocuklar bahçede oynuyor.”

Kısaltmaların sonuna konur.

“Dr. Ayhan Bey tanıdığımızdır.” (doktor)

Sayılardan sonra sıra bildirmek için konur. (-ıncı, -inci anlamında)

“Yarışmada 1. olmuş.” (birinci)

Tarihlerin yazılışında gün, ay ve yılı gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur.
“Yazar, 10.10.1973 tarihinde doğmuş.”

Saat ve dakika gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur.
“Okulumuz sabah saat 08.30’da açılıyor.”

2. Virgül (,)

Eş görevli kelime ve kelime gruplarının arasına konur.

“Rıfkı akıllı, çalışkan, terbiyeli bir öğrencidir.” (sıfatların arasında) “Çantasına

kitabını, defterini, kalemini özenle yerleştirdi.” (nesnelerin arasında)

Sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için konur.

“Ülkemi seviyorum, insanlarımı tanıyorum, kendimi biliyorum.”

Hitap için kullanılan kelimelerden sonra konur.

“Arkadaşları, yarın yazılımız var!”

Bir kelimenin kendisinden sonra gelen kelime veya kelime gruplarıyla yapı ve anlam bakımından bağlantısı olmadığını göstermek için konur.

“Genç, doktorlar yardım istedi.”

Cümlede ara sözlerin başına ve sonuna konur.

“Yazar, Ömer Seyfettin, sade bir Türkçe ile yazmıştır.”

Özne ile yüklem arasına başka ögeler girmişse öznenin sonra kullanılır.

“Kitap, kültürel birimi nesillerden nesillere aktarmak çok önemli bir köprü görevindedir.”

Bir durum, düşünce veya soruya kabul veya reddetmek için kullanılan “evet, hayır” gibi sözcüklerden sonra kullanılır.

“Evet, bu kitabı ben yazdım.”

3. Noktalı Virgül (;)

Cümle içinde virgülle ayrılmış tür veya takımları birbirinden ayırmak için konur.

“Bu bölgede genellikle erkek çocuklara Ali, Tuğrul, Cem; kız çocuklara ise Fatma, Aynur, Demet adları verilir.”

Ögeleri arasında virgül bulunan sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için konur.

“Eşek ölür, semeri kalır; insan ölür eseri kalır.”

Virgülle ayrılmış örnekleri farklı örneklerden ayırmak için konur.

“Türkiye, Almanya; Ankara, Paris.”

Kendilerinden önceki cümleyle ilgi kuran “ancak, yalnız, fakat, lâkin, çünkü, yoksa, bundan dolayı, sonuç olarak, bununla birlikte, öyleyse” vb. bağlaçlarından önce konur.

“Dün seni kütüphanede çok bekledim; ama gelmedin.”

4. İki Nokta (:)

Kendisinden sonra örnek verilecek cümlelerin sonuna konur.

“Anlatılanlardan şunu anladım: Sanat topluma geliştirebilir.”

Kendisinden sonra açıklama yapılacak cümlelerin sonuna konur.

Doğrudan yapılan aktarmalarda, aktarılan söz ya da yazıdan önce konur.

Öğretmenimiz: “Planlı çalışanlar başarılı olur.” dedi.

İki noktadan sonraki açıklama bağımsız bir cümle ise, bu cümlelerin ilk harfi büyük;

iki noktadan sonraki açıklama tek tek örneklerden oluşursa, ilk harf küçük olur.

“Bahçede tür tür çiçekler vardı; gül, karanfil, lâle, menekşe...”

Babam: “Ödevlerini yapmadan uyumayın.” dedi.

5. Üç Nokta (...)

Tamamlanmamış cümlelerin sonuna konur.

“Karşımızda yemyeşil bir ova...”

Alıntılarda; başta, ortada ve sonda alınmayan kelime ve bölümlerin yerine konur.

“... Demek ki edebiyat bir toplum vazgeçilmezlerindedir.”

Sözün bir yerde kesilerek geri kalan bölümünde okuyucunun hayal gücüne bırakıldığını göstermek ya da ifadeye güç katmak için konur.

“Evin bahçesinde yeşil çimenler, büyük gövdeli çınar ağaçları, rengârenk çiçekler...”

Örneklerin, durumların anlatılanların devamının olduğunu bildirmek için kullanılır.

“Bu bölgede her türden ağaç bulunur: kayın, çınar, çam...”

Açıklanmak istenmeyen bilgilerin yerine kullanılır.

“Savcı ... hakkında soruşturma açmış.”

6. Soru İşareti (?)

Soru bildiren cümle veya sözlerin sonuna konur.

“Bu şiiri kim yazmış?”

Bilinmeyen yer, tarih, vb. durumlar için kullanılır.

“Yunus Emre (? - 1320) dilimizi çok iyi kullanırdı.” (Doğumu bilinmiyor anlamındadır.)

Soru cümlesi veya ifadesi olmadığı hâlde soru anlamını taşıyan ifadelerden sonra da soru işareti konur.

“Adınız?”

“Doğum yeriniz?”

Bir bilginin şüpheyle karşılandığı veya kesin olmadığı durumlarda soru işareti parantez (ayraç) içinde kullanılır.

“Doğum yeriniz?”

“1496 (?) yılında doğan sanatçı birçok eser vermiştir.”

7. Ünlem İşareti (!)

Sevinç, kıvanç, acı, korku, şaşma gibi duyguları anlatan cümlelerin sonuna konur.
“Yeter, susun artık!”
“Allah Allah!” Nerede çocuk?

Hitapların ve seslenmelerin sonuna gelir.”
“Ey Türk Gençliği!”

Parantez içindeki ünlem (!) işareti söylenilene inanılmadığı, alay edildiği anlamını verir.
“Rıfkı, sınıfın en akıllı (!) öğrencisidir.”

8. Kısa çizgi (-)

Satıra sığmayan kelimeler bölünürken satır sonuna konur.
“Kitap okumanın değerini bilmeyen ulusların ileri gitmesi olanaksızdır.”

Cümlede ara sözleri ve ana cümleleri ayırmak için kullanılır.
“Bu filmi - film seyretmeyi çok severim - geçen yıl izlemiştim.”

Dil bilgisinde ve ekleri ayırmadan kullanılır. Fiil köklerinden de sonra kullanılır. Eklerden önce gelir.
-den, -ki, -lık...

İki kelime arasında “ve, ile” anlamında ya da gruplarına göreviyle kullanılır.
“Eser 1923 - 1938 arasındaki siyasal yaşamımızı anlatıyor.”
“Türk ile Azerbaycan ilişkileri gelişiyor.”

9. Uzun çizgi (-)

Yazıda satır başına alınan konuşmaları göstermek için kullanılır.
- Bu araba senin mi?
- Evet!
- Niçin buraya bıraktın?
- Başka yer bulamadım...

10. Tırnak İşareti (“ ”)

Başka bir kimseden veya yazıdan olduğu gibi aktarılan sözler tırnak içinde yazılır.
Atatürk öğretmenlere:
“Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır.” dedi.

Özel olarak belirtilmek istenen (vurgulanan) sözler tırnak içine alınır.
“Ülkemizde “çevre” konusunda yetişen duyarlı olan kişi pek az.”

Tırnak içine alınan başlıklardan sonra kesme işareti kullanılmaz.
“Nutuk”u okudunuz mu?

11. Kesme İşareti (’)

Özel isimlere getirilen çekim eklerini ayırmak için kullanılır.
“Atatürk’ün Türkiye’si çok gelişti.”
Özel isimlere getirilen yapım ekleri kesme

işaretiyle ayrılmaz.
“İzmirliler bu olaya çok sevinmişti.”
(İzmirliler © yanlış. İzmirliler © doğru)

Kısaltmalara getirilen ekler kesme işaretiyle ayrılır.
“23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılışı yapıldı.”

Bir harf veya ekten sonra gelen ekleri ayırmada kullanılır.
“Alfabemizde u’dan önce t harfi vardır.”
m(metre), l(litre), km(kilometre) gibi kısaltmalardan sonra kesme işareti kullanılmaz.
“Yüz kg. lık yükü taşıdı.”

Sayılarla getirilen ekleri ayırmak için konur.
“Şirketimizin 50. yılını kutladık.”

Özellikle belirtilmek ve gösterilmek istenen harf veya kelimedenden sonra kesme işareti getirilir.
“Bağlaç olan ile’nin yerine ve getirilebilir.”

12. Yay parantez (ayraç) işareti (( ))

Yazının veya sözün aslında olmayıp, sonradan eklenmiş, açıklayıcı kelimeleri, söz gruplarını, sözün söylendiği anda olup biteni belirtmek için kullanılır.
“Bu kitabı (Nutuk) herkes okumalı.”

Tiyatro eserlerinde konuşanın hareketlerini, durumunu açıklamak için kullanılır.
Adam: (Hafif gülümseyerek) Beni duymadın mı?
Kadın: (Dikkate almıyormuş gibi davranarak) Ne dediniz?

Alıntıların aktarıldığı eseri veya yazarı göstermek için kullanılır.
“Cumhuriyet fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister.”

13. Düzeltme İşareti (^)

Yazılışları bir, anlamları ve okunuşları ayrı olan kelimeleri ayırt etmek, inceltmek ve okunuşları uzun olan ünlülerin üzerine düzeltme işareti konur.
adem (yokluk) ,
adet (sayı) ,
alem (bayrak) ,
hal (pazar yeri) , âdem (insan)
âdet (gelenek, alışkanlık)
âlem (evren)
hâl (durum)
Yabancı dillerden Türkçemize giren birtakım kelime ve eklerde “g, k, l” ünsüzlerinin ince okunduğunu göstermek için bu ünsüzlerden sonra gelen “a ve u” sesleri üzerine düzeltme işareti konur. Hangi harfin üzerine konursa o harfi ve o harften önceki harfi ince okutur.
“hikâye, dükkân, kâğıt, kâr, ahlâk, hilâl, üslûp, istiklâl, lâle, felâket, rüzgâr...”